3 1761 08819716 5

LU
T6295bur

Tobilevich, Ivan Karpovich
Бурлака (Чабан).

Title transliterated:
Burlaka

152—153.

ЗАГАЛЬНА БІБЛЇОТЕКА

ІВАН ТОБІЛЕВИЧ
(КАРПЕНКО КАРИЙ)

БУРЛАКА

(ЧАБАН)

ДРАМА НА ПЯТЬ ДІЙ

КИЇВ — ЛЯЙПЦІҐ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ
КОЛОМИЯ, ГАЛИЦЬКА НАКЛАДНЯ
WINNIPEG MAN. UKRAINIAN PUBLISHING

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/burlakachabandra00karp

Tobilevich, Ivan Karpovich

ІВАН ТОБІЛЕВИЧ
(КАРПЕНКО КАРИЙ)

БУРЛАКА

(ЧАБАН)

Burlaka

ДРАМА НА П'ЯТЬ ДІЙ

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

КИЇВ—ЛЯЙПЦІҐ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

КОЛОМИЯ
ГАЛИЦЬКА НАКЛАДНЯ

WINNIPEG MAN.
UKRAINIAN PUBLISHING

Donated by
THE UKRAINIAN BRANCH No. 360
CANADIAN LEGION B. E. S. L.
Toronto, Ontario

LU
T6295bur

583360
7. S. 54

Друковано в друкарні К. Ґ. РЕДЕРА, тов. з обм. порукою в ЛЯЙПЦІҐУ.

Передмова.

Бувають нераз письменники, що на письменницьке поле виступають уже у старшому віці, і відразу вносять у письменство ввесь свій життєвий досвід, відгук цілої тої борні, що відбувалася на їх же очах. То не диво, що, якщо в них найдеться справжній талант — що їх дебют на літературній арені випаде щасливо, і вони відразу звернуть на себе ввагу громади. Українське письменство знає двох таких письменників, що почали протоптувати собі стежку в літературу під дозрілий уже вік, під сороковий рік життя — повістярь *Квітка* і драматурґ *Тобілевич*. І в обох них дебюти випали не тільки дуже гарно, але обидва вони дали літературі щось нове своїм виступом. Тобілевич дебютував „*Бурлакою*“, і дав нею заповідь деякого перелому в українській драмі, яка до нього все ще поверталася в вузькому колі домашніх обставин, на всякі можливі способи перевертала тему любови, кохаючись при тому в ефектовних етноґрафічних картинах життя нашого селянства.

„Бурлака“—написаний у Ялисаветі в 1883. р. і написаний саме під той час, коли між грома-

дянством Росії, отже й України, й урядом ішла потайна, але ж уперта боротьба, коли московський царський уряд уживав усіх можливих засобів, щоб на все покінчити з „народовольцями“. Сам Тобілевич, хоча служив тоді в Ялисаветі секретарем поліції, симпатизував із визвольним рухом, допомагав, чим міг, усім тим, що впали було в око начальству, переховував у себе заборонену літературу, словом — „зловживав“ своїм урядом так, що того ж року, кілька літ до повної платні, позбавлено його служби, заслано в Новочеркаськ і поставлено під догляд поліції.

„Бурлака“ носить на собі слід тої нерівної боротьби, що її вели свідомі одиниці з цілим тим апаратом, що складався на самовільне московське царство. Що більш — царство старшини в „Бурлаці“ являється наче мініятурою того царства. Бо ж той старшина з писарем, зі своїми прибічниками й атмосферою темних „овець“, яких при помочі горілки можна було здобути для себе з тілом і душею — був у свойому селі пашею для себе, був для себе цареням, до послуги якого являється все, ще тільки створила деспотична Росія: холодна, фальшиві приговори, топтання правди, Сибір і т. д. Усе треба мати на увазі, яким чином Михайло Михайлович доскочив сташинування в селі! Бо хоч той, що його зробив старшиною, пішов

геть — але ж і той, що на його місце станув Михайло, той же „Бурлака“ теж мусів геть уступитись. І той кінець, який старшина зготував, нарешті, „Бурлаці“, виходить теж цілком льоґічним: „Бурлаці“ не могло бути місця в громаді серед такого ладу, на нього мусіла дати приговор громада на висилку на Сибір. У тому часі таким людям не було чого робити на селах, хоч їх домагання були дуже скромні, не носили ніякого бунтарського характеру. А не могло їм бути там місця через те, — бо хто домагається критики урядовання тих, що стоять на чолі, кличе до гуртування, світло скрізь уносить — тому місце тільки на Сибірі; за те по селах місце для повної самоволі Михайла Михайловича зі здеморалізованими, підкупними хамськими душами, що являються підпорами його ладу.

Приїзд станового міг урятувати такого „Бурлаку“ від гріха, та не міг його вдержати при громаді. Нехай, що Михайла за злодійство громадських грошей скинуть із уряду старшини, то все ж старшиною при такому ладі стане другий такий Михайло (люде самі кажуть: як тебе виберуть, то будеш такий самий!), і той Панаса позбудеться. І він, „не найшовши правди“, сам уступиться, на степи піде, самотою житиме, і ждатиме кращих часів задля проповідування своїх правд.

А що Тобілевич устами Панаса виявляє віру у справедливість вищого начальства, що становий запечатує волость, і правда на кінці драми тріумфує, то це в цілій справі нічого не зміняє. Це тільки данина, яку Тобілевич оддає своїм громадянсько-політичним поглядам, це данина тому компромісові, на який ішли українські громадські діячі та письменники, починаючи від Квітки (пор. *Козирь-дівка, Листи до любезних земляків)*, данина свому часові: українські діячі довго думали, що таки можна демократичні погляди примирити з ладом російської держави, як люде будуть иньчі; що можна свій світогляд упхати в тісні рями поліційного та деспотичного режіму московської держави ...

Але московська цензура краще розуміла те, що з собою несе „Бурлака“, ніж, може, українське громадянство. Вона попросту заборонила його, дарма що Панас являється проповідником таких думок, що, мовляв, „всякий начальник повинен заступатися за правду й кожному мирянинові давать і пораду й одповідь на його питання“, що він боротьбу повів тільки проти особи Михайла Михайловича, дарма що він похваляється, що й „до справника й до ґубернатора доступить“. Цензура краще знала, що инакших старшин на селі, як ось Михайло, бути не може — і драмі

„Бурлака“ треба було немало вистраждати від безмилосерного олівця цензури, навіть Тобілевичеві треба було первісну назву драми „Чабан“ перемінювати на „Бурлаку“, тай потім іще багацько зносити знущань від тих, що знали, що роблять.

Із цього боку „Бурлака“ являється не тільки драматичним твором, що від нього повівало чимось свіжим, чимось новим, але ж є він явищем симптоматичним із громадського погляду і історичним із огляду на час, в якому його написано. І для самого Тобілевича це теж дуже характеристичний твір, бо виявляє його громадський і політичний світогляд.

Треба ще сказати, що драма сама по собі дуже жива тим, що в ній ізвернуто увагу на характери дієвих осіб, на психольоґію поодиноких типів і на психольоґію маси — річ, яка до „Бурлаки“ являлася в українській драмі чимось не дуже то самозрозумілим і яка відрізняє Тобілевича від його ровесників Кропивницького і Старицького. Властиво, цілу дію скупчено на боротьбі двох сил, репрезентованих старшиною й Панасом, і поза тою боротьбою гинуть усі подробиці і введений у драму роман (Олекса й Галя). У тій же боротьбі темного світа з ясним, неправди і кривди з правдою і справедливістю якось виразніще виступає постать старшини, ніж

Панаса, дарма що й поетові й симпатії нас усіх безумовно по боці цього останнього. І це явище в Тобілевича не одиноке, коли взяти на увагу його чи „Хазяїна“, чи „Саву Чалого“, чи „Наймичку“ і т. д. На тих темних духах він іспиняється довше, змальовує їх докладніще. Ми маємо враження, що Тобілевич наче боїться пропустити найменчу хоч би рисочку, що, на його думку, потрібна для повної характеристики типу — й він поспішається потягти її у свойому рисунку. І це вже бачимо й на першій його драмі, на „Бурлаці“.

Старшина добре знає ґрунт, на якому посіяв своє зерно кривди й неправди, і, знаючи його, він і не думає, щоб „було таке діло, щоб було невозможне“. Коли немає з'орґанізованої сили, коли нема кому її з'орґанізувати, то можна все робити. Старшина знає, що „хоч дехто й дере горло, то на вітер, бо нічого не тямлять“. А як не тямлять — то нема кого боятися, на все лік найдеться: залякання, холодна, а як „хто насидиться в острозі, то укоськається, і хоч його й вернуть, перестане лізти в вічі“. Старшина є на те, щоб його боялися — і, використовуючи те своє становище, він може безкарно кривдити і громаду (на громадські гроші баришувати) і поодиноких людей із громаду (відібрати молодому парубкові дівчину). Засівши на старшинському

кріслі серед повного апарату, що його давав у руки старшині тодішній лад, він правду може топтати ногами, з цинізмом дивуватися, як можуть бути люде, що „самі не їдять, і другим не дають“, може не розуміти, яка, мовляв, „розумна дівка не піде за багатого хазяїна, хоч би й немолодого“. А все-таки буває, що апарат не дописує, що найдуться люде, які можуть захитати той його спокій, і тоді вилазить наверх уся трусяча натура кривдника — і десь тоді зараз же подівається і пиха, і сила. І ще одне — дуже характеристичне для таких типів, висказане в одному монольоґу Михайла Михайловича: „Коли б діло виграть — буду в церкві що-празника отаку свічку ставить!“ То як кого: бідного Сидора можна здеморалізувати якими кількома карбованцями, щоб між народом держав його руку, Бога можна купити свічкою — і тоді вже з писарем і коршмарем можна повертати справи так, щоб усі кінці погубилися. Не диво, що такі Панаси, чи Петри, чи хто, являються їм сіллю в оці, для них не може в старшини бути ніякого помилування: вони мусять одчути на своїй шкурі цілий той страшний тягар, що його накдадає на всяких „заколотників спокою“ поліційна система московського царства, яка й на село наклала свою сильну печатку.

Супроти такого випрактикованого сільського

драпіжника виступає з великим досвідом боротьби — Панас, той проповідник правди і справедливости й рівночасно оборонець прав громади. Шлях боротьби його з визиском і кривдою — правдивий: орґанізований виступ усіх кривджених проти кривдника. Та виступ той не вдається, бо ж народ не народ — а вівці. Він хотів „овець оборонить від вовка, а вони сами йому в зуби лізуть!“ Люде — „замісць любить один одного, вони один проти другого ворогують і готові в ложці води втопити того, хто стане урікати їх за неправильне життя“. Розуміється, без піддержки громади ніяка акція не вдається — не може переперти своєї правди і Панас. У хвилину зневіри він може крикнути тим людям, що в їх обороні виступав, і що його кинули: „Пропадайте, коли так“, але боротьби він кинути не може. То тільки тоді вже, як „по закону не можна буде дулі піднести старшині“ — тільки тоді подається він геть у чужину, щоб жити одним-одиноким. Громадський інстинкт не дозволяє йому ненавидіти тих „овець“, що то „їх поїдом їсть Михайло, а вони ще прислужують йому“, тих, що самі його топлять, голосуючи за його прогнання на Сибір. Він почуває, що його тільки досада їсть, що вони такі, що „ліпше жити з вовками-сіроманцями, ніж із темними людьми, що дурніщі від овець, а лукаві, як сатана“ — але ж та

темнота їх каже йому над ними милосердитися. У відплату за кривду, заподіяну йому громадою, він кидає їй тільки оці слова огірчення: „Бідні люде! Хто більш усього вас любе, того ви женете від себе“. Бурлака Панас — це представник тих тисячів свідомих громадян, що ще не так дуже давно цілими десятками років боролися за ту ж громаду, й за голосом тої ж самої громади заповняли тюрми Росії й разом із найбільшими злочинцями каралися у снігах Сибіру.

Боротьба між тими двома представниками зла й добра, тіни і світла відбувається на тлі українського села з кінцем XIX. в., думки й погляди якого зокрема ще змалював Тобілевич у дуже гарній збірній сцені другої дії. Там таки зараз кидається в вічі безвідрадний образ темних людей, що вже стратили віру в те, що може бути инакше, хоч відчувають, що їм кривда діється. Бувають і протестанти, але ж самі вони, за своєю темнотою, не здатні до виступу, доказів подати на зловживання старшини вони не зможуть. Там бачимо цілу зґраю здеморалізованих, продажних типів, що „за чвертку горілки від старшини, купленої на їх же гроші, раді помагать його діявольським замірам“. Під їх терором стогне ціле село, і вони параліжуватимуть усі як і найкращі вчинки справжніх громадян ... Вони не тільки

не дозволять нікому дати підводи, як „Бурлака“ схоче поїхати в город жалуватись на старшину, а й рідну маму вишлють на Сибір, як того старшині треба буде. Вони так уміло можуть внести сварку між громадян, що все це старшині буде тільки „ковінька на руку“. Через те скрізь заляканість, скрізь люде ходять, наче у кліщах. Усюди чують страшні наслідки залежности: кожний тремтить за себе. Через те й находяться й такі, що пожаліють, як кому кривду роблять, „але що з того: тут він тебе жаліє, а тут уже біда трапилась, не посміє голосу одвести, щоб зарятувати чим!“ Виходить так, „що кожний про себе дбає, за громадське байдуже“. Дуже вірна і правдива характеристика темної маси.

Иньчі особи, виведені у драмі, мають другорядне значіння. Вони тільки кидають то на цей, то на той бік світло, щоб у тому освітленню виразніщою видалася постать чи старшини, чи Панаса. Це такі люде як Сидір, писарь, коршмарь — з табору Михайла, то знов Петро, Олекса — прихильники Панаса. Таксамо любовна історія являється тільки одною з численних ниточок, з яких зіснував собі сітку старшина й розкинув її над цілим селом, користуючись зі свойого становища.

Але ж у драмі є деякі невеликі хиби й недостачі.

Хоч Тобілевич „Бурлакою“ зриває з традицією ефектів на сцені, то все ж таки в цій драмі ще є деякі місця, з яких пізнати, що він із ними ще не зовсім попрощався. Ті місця відразу кидаються в вічі і псують загальний настрій у читача, чи глядача. Ми маємо на думці сцену з п'яним Семеном, що в кущі шукає своєї клуні й обіймає Бурлаку як свою жінку; таксамо вражають неумотивовані співи Галі й перехід її до монольоґу після співу, впадання у слова монольоґу, як це робить „Бурлака“ в п'ятому акті, ціла постать Писаря з його монольоґами (про собачу пику в дзеркалі) викликують усе сміх у глядачів, але ж сильно відбивають від цілого тону, в якому видержана драма, і теж псують враження.

Загалом у подробицях, головно в будові, найдуться ще деякі хиби, але ж цілий твір являвся заповіддю великого таланту, заповіддю, яку і справжнив Тобілевич цілою своєю діяльністю як драматурґ, автор 18 гарних драм і комедій.

І мовою своєю у „Бурлаці“ Тобілевич відріжнювавсь одразу від усіх драматичних авторів до його часу. Вона скрізь сильна, відповідно поважна, але й природна, без патетичних вигуків й непотрібних відскоків у бік сантименталізму, чи комізму — при тому досить

чиста народня мова Херсонщини. Тобілевич залюбки, як і всюди, вживає херсонських форм (полеже = полежить, побаче, зробе ..., тремтю = тремчу, посадю, просю ..., буть = бути, розбагатіть, причарувать, примусить) та не цурається й русизмів[1]), які попали вже в мову херсонських селян.

Як узяти цілий літературний дорібок Тобілевича на увагу, то „Бурлака“, дарма що це перша його драма, один із найкращих його творів, і довго ще буде окрасою нашої сцени.

Василь Верниволя.

---

[1]) Всі ті слова і фрази пояснені під текстом.

БУРЛАКА
(ЧАБАН)

ДІЄВІ ЛЮДЕ.

МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ, волосний старшина.
ОМЕЛЯН ГРИГОРОВИЧ, писар.
СИДІР, збірщик, прибічник старшини.

ПЕТРО
СЕМЕН
ДІД
МИКОЛА
ПАВЛО
1.
2.
3.
4.
} чоловіки
} односельчани.

ОПАНАС, бурлака.
ОЛЕКСА, молодий парубок, його племінник.
ГАЛЯ, Олексина молода.
ОЛЕНА, сестра Олекси.
ПРІСЬКА, жінка Петрова.
ГЕРШКО, Жид.
Поштар.
Провожатий.

Громадяни, десятники, парубки й дівчата.

ДІЯ ПЕРША.

Волосне правлення.

Стіл. За столом сидять: Писар, Старшина і Гершко.

ЯВА І.

Старшина. Хто ж то базіка?

Гершко. Первий Петро. Він каже, що замісць того, щоб заплатить недоїмку[1])—я з вами в кумпанії купував у мужиків на громадські гроші хліб будушого врожаю з великою уступкою. Вредний[2]) зовсім чоловік! І так усе розказує, наче він там був. Декотрі хазяїни почали забивать йому баки, то він чуть[3]) не бив Дмитра.

Старшина. Нехай собі чешуть язики! Собака бреше, а вітер несе. Що то вони—щитать[4]) нас будуть, чи як? Я їх пощитаю! А холодна на що? Поки-що, ціна підніметься, продамо хліб і бички, то й гроші покладем на своє місце; от їм і дуля, хоч би й до начальства дійшло.

---

[1]) недобір, недостачу

[2]) шкідливий

[3]) мало-що

[4]) лічити, підлічувати

Гершко. Аби все було гаразд, — ви лучче знаєте.

Старшина. То-то (сміється). Ти не рябій, Гершку. Омеляне Григоровичу, що ви там записались так і не слухаєте, що тут Гершко розказує?

Писар. Тут статистика зовсім голову заморочила.

Старшина. Покиньте, пощитаємо свої діла.

Писар. То — їсть, хоч пропади: одно статистика, а другоє — скопленіє большоє отписки.[1])

Старшина. Беріть щоти[2]). Кладіть. Ну, Гершку, кажи.

Гершко. Зараз. Я купив 1000 пуд пшениці на розписки. Скидки з пуда 20 коп. проти ціни, яка буде в осени, та проценту за те, що вперед дав гроші, з кожних трьох рублів— мірка жита або ячменю. Записали?

Писар. Записав.

Гершко. Тепер роздав 500 рублів тим, що не схотіли хліба продавать під розписки і кожний хазяїн із трьох рублів приніс за процент мірку пшениці або дві ячменю, що в кого було. Окрім того, кожний хазяїн повинен одробить один день за вигоду.

Старшина. Ну, це в розділ не піде. Це

---

[1]) велике накопичення переписки

[2]) рахівниця

вже моє щастя, бо тільки ж у мене й буде що робить! Цього ви не записуйте в щот[1]).

Писар. А скільки ж ячменю і пшениці принесли?

Гершко. Це треба подивиться, я з собою записок не брав.

Писар. Ну, то так не дощитаєшся: це настояща статистика!

Гершко. Найкраще ходім до мене, ми там удвох і пощитаємось.

Старшина. А й справді.

Писар. Ну, а статистика? Лежатиме?

Гершко. Полеже, хиба так її зараз і схопиш?

Писар. Та вам байдуже, а мене становий знову буде лаять!

Старшина. Пусте діло! . . . А ти, Гершку, все-таки наслухайся, що там горлата голота базіка: хоч вона й не страшна, та все ж лучче, коли знаєш. Тепер, слава Богу, страшних нема. Був тут у нас митець бунтувать громаду. О, тоді погано було, а як Панаса не стало, то хоч дехто й дере горло, але на вітер, бо нічого не тямлять!

Гершко. Що ж то за птиця той Панас?

Старшина. Не бійся, його тут нема, він 10 літ уже в Криму чабанує, навряд чи й прийде!

---

[1]) рахунок

Гершко (сміючись). Нехай його там вовки ззідять, коли він страшний!

Писар. Та йди вже; може, хоч горло даси промочити, а то зовсім засохло. (Складає бумаги.) Ну й надоїла мені та статистика, ви не повірите! Через неї й лишню чарку вип'єш. (Виходять.)

ЯВА II.

Старшина (один). Ехе-хе! Діла, діла! Коли то ти їх покінчаєш? І все є, благодарить Бога, а ще мало! Щоб то задовольниться! Отже ні, така вже пелька людська несита. Другу тисячу доклав, а хліб та скот продам, то з баришів закладу третю, і всі гроші громадські треба здать у казначейство[1]), щоб не скушали. Ще щоб не пійматься! Хоч і не показуєш виду, що страшно, а на душі якийсь неспокій раз-у-раз: ну, як начальство довідається, що я на громадські гроші баришую, пропаде багато праці! Наче аж лекше, як тільки подумаєш, що вернеш гроші і гріхів ніяких! Поможи, Боже! Тоді вже не буду зачіпать казенних грошей. Оцей тільки раз коли б благополучно . . . А тут іще другий неспокій! Ну, що ти будеш робить на світі божому? Залала в око дівка, — тут є в бідної вдови, Галею прозивається — і нудюсь світом! Та вже ж стара Ма-

---

[1]) державний скарб, державна каса; казна — каса

рія не сказилась, щоб не віддала своєї дочки за мене заміж. Та й дівчина ж! Чорт її знає, в кого вона й уродилась така хороша! Там така дівка, що тільки гляне . . . А! . . . Аж тоді вже буду задовольнений, як висватаю Галю. Послав оце Сидора до старої Марії — почуємо, що скаже! Не думав уже й жениться, а от розбагатів — гарної жінки захотілось . . . Хто його зна, коли вже ті діла покінчаю . . . Що ж це Сидора так довго нема? (Заглядає в вікно.) Здається, він іде. Аж тремтю: що то він скаже?

ЯВА III.

Входить Сидір.

Сидір. А я думав, що ще застану дома, та заходив до вас.

Старшина. Ну що, бачив?

Сидір. Та чи ви знаєте, що Пара́ска провідала якось, що ви сватаєтесь: там репетує — мало не вискочила на хату!

Старшина. А нехай їй біс, тій Парасці — обридла вже вона мені! Кажи, щб Галя — чи согласна?[1])

Сидір. Та де там вам согласна, — не хоче: в нього є вже, каже, Параска.

Старшина. Та що ти з Параскою лізеш у вічі? Хиба я з нею вінчаний, чи як? Ти діло мені кажи.

---

[1]) згідна

Сидір. Не хоче в одну душу: лисий, каже старий . . .

Старшина. Тю на її батька! Який же я старий? Адже ж нехай прирівняє до мене якого парубка, чи справиться зо мною?

Сидір. Коли ж, бачите, дівчина вона дуже молода, красива, то де вже їй іти заміж за вас?

Старшина. А чому ж і не йти? Яка ж розумна дівка не піде за багатого хазяїна, хоч би й немолодого?

Сидір. От бачите, а вона каже: яка розумна дівка піде хоч би й за багатого, та за старого.

Старшина. Чи не брешеш ти?

Сидір. І, їй Богу, правду вам кажу, не хоче: й руками й ногами брикається. Мати каже, що вона кохається з Олексою Жупаненком, а примусить її, каже, не маю сили: як не схоче, каже, то вона й повіситься, я її знаю.

Старшина. То ти так і кажи! Тепер я бачу, через що я й старий, і сякий, і такий. Це друга річ! Ну, то пострівай, я покажу їй Олексу! Пострівай . . . Он що! . . . Пострівай! . . . Еге! Сидоре! Я тебе зробив хазяїном, помагай же мені!

Сидір. Кажіть, я все зроблю. Мені аби одвіту [1]) ніякого.

---

[1]) щоб не було відповідальности

Старшина. Який там одвіт! . . . Візьми ти Олексу зараз під арешт: у мене коні на тій неділі покрадено[1]) – скажи, що на його пада підозріниє. Галя від нього відкинеться, як від злодія, а там ми ще поміркуємо з писарем, як що буде стоять на свойому, чи не можна його в москалі запроторить. Після завтрього якраз прийом[2]) у нашому участку. Так, так! А, може, ще що видумаю . . . Іди зараз та гукни на Омеляна Григоровича, він тут, у Гершка в шинку. (Сидір виходить.)

ЯВА IV.

Старшина (один, гука у двері). Мерщій писаря зви! . . . От тобі й раз! Хто ждав, щоб дівчина, гола як бубон, не пішла за мене заміж? Але я хочу, щоб вона була моєю жінкою. Хотів я розбагатіть — розбагатів; хотів я почоту — маю; тепер хочу красиву молоду жінку — та й не добуду?! . . . Ні, добуду! Я Олексу того й у Сибір пошлю, як на те піде! Все спродам . . . Ні, це вже лишнє, цілий вік наживав, та й збуть? Можна й так обійтись! . . . «Старий,» каже . . . Дурна, дурна! А гроші, а худоба! . . . Хотів би я тепер упирем буть, щоб причарувать її . . .

---

[1]) того тижня, тамтого тижня (моск.)

[2]) приймають, беруть до війська, набір

ЯВА V.

Входить писар.

Писар. Пощитались. Виходить баришів 500 рублів. Сотняжка й мені перепаде!

Старшина. Дві! Тільки зробіть діло. Омеляне Григоровичу, скажіть мені: чи можемо ми з вами вкупі заправить так, щоб супротивникам нашої волі прийшлося і сверблячe, і боляче?

Писар. Як у якому ділі, а до того ще й як кому. Треба знать послідовательно.

Старшина. Ви від мене не обиджені? Еге, ні? Так ви й знайте: помагаєте мені — собі помагаєте.

Писар. Истина. Я всегда так думав і так поступав. Що це ви такі збентежені? Яке там діло? Мабуть, круте?

Старшина. Многосложне[1]) діло, Омеляне Григоровичу, але як і виграємо, то й могорич буде! . . .

Писар. Многосложний?

Старшина. Он який!

Писар. Кажіть.

Старшина. Я знаю, що вам багато говорить не треба. Ви зразу мене врозумієте. Є тут дівчина прехороша собою — Галя Королівна. Мені захотілось її взять за жінку. Послав сватать, а вона не захотіла.

---

[1]) дуже складна справа

Писар. Це діло трудне. В душу не залізеш і туди її не навернеш, куди сама не схоче.

Старшина. Не те. Слухайте далі. Вона не хоче за мене через одного парубка — Олексу Жупаненка. От цього то Олекси треба здихаться, і Галя Королівна моя. Розібрали?

Писар. Тепер розібрав. Здихаться? . . . У гóроді є в нас чоловік, Казюкою прозивається, так той тільки й порадить, як здихаться.

Старшина. Як сами не придумаємо, то й до Казюки вдаримося — я Казюку й сам добре знаю, не одну справу з ним виграв! А поки-що, сами поміркуємо. Оце зараз я послав Сидора загарештувать Олексу за те, що буцім то він покрав мої коні на тім тижні. Мені здається, що Галя від нього відцурається, як почує, що він злодій. Та цього мало. Чи не можна його в москалі віддать? Бо з кіньми справи не виграємо. Ну лишень, розкиньте розумом!

Писар. А пострівайте — справлюсь, яке його посемейство.

Старшина. Мати — вдова і три сестри.

Писар (шукає по списку). Один син — не можна.

Старшина. Мати вийшла заміж за Вербу, і сестри живуть при вітчимові.

Писар (ударив по списку). Ой, постойте — можна!

Старшина. Чи є ж таке діло, щоб воно було невозможне? Хиба́ ми сьогоднішні? Ну, кажіть — як?

Писар. Мати, значить, Вербенчиха, дочки при ній, а Олекса Жупаненко особо остався — одиночка, значить, а одиночки йдуть! Так і по списку показано.

Старшина (цілує писаря). Голова!

Писар. Пострівайте, а як по справці окажеться? . . .

Старшина. То друга річ, нехай оказується, а тимчасом не буде мішать.

Писар. Та чи так? А як хто заступиться, як мати пожалується?

Старшина. Куди їй і к бісу жалуваться! Та ми її в холодну запрем на той час, поки приймуть[1]) Олексу; а мені аби Галя побачила, що Олекса в москалі пішов, то вона й моя.

Писар. Як так, то й так! Значить, підженемо свою політику. Глядіть же: дві сотні з баришів і могорич! А тимчасом бувайте здорові. Я піду до Гершка, — там іще щоти зоставив, треба кінчать.

Старшина. Я вже знаю, які щоти, — лучче б ви їх не кінчали, бо ще рано, може, трапиться яке діло, а як щоти скінчите, то . . .

---

[1]) візьмуть до війська

Писар. Я свою степень понімаю! От тільки статистика мені в печінках сидить — та нічого, не ударим у грязь лицем: таку статистику підведем, що тільки руками становий розведе (виходить).

ЯВА VI.

Старшина (один). От і хороший чоловік, тільки торка багато! А голова золота! Ну, здається, діло йде на лад! Коли б мені тільки це діло виграть — тоді! Буду в церкві що-празника отаку свічку ставить! . . . О, здається, це Сидір іде. Так, він і Олекса з ним. А ну, попробую ще ласкаво заспівать.

ЯВА VII.

Сидір і Олекса.

Сидір. Так, так, голубчику! Нічого тут крутить і сюди, і туди: у нас є свідки, що ти коней віддав злодіям!

Олекса. Та Бога ви бійтеся! Я вам десять свідків покажу, що в ту ніч, як у старшини коней покрадено, я був аж у Висці, на весіллі, там і ночував, там і на другий день зостався, і тільки в обід третього дня приїхав.

Старшина. Та вже як не вертись, а треба буде признаться, бо з гóрода я получив звістку, що злодій піймався й на тебе показав.

Олекса. А щоб він катові на свого батька показав! Не паскудьте ви мене, ви знаєте, що ми були хазяїни, і мій дядько Панас був стар-

шиною, як і ви, а що тепер зубожіли, то це не порок:[1]) може, ще й ми хазяїнами будемо. За що ж ви таку біду накликаєте на мене?

Старшина. Бач, у дядька пішов! Дуже цікавий! Гляди, щоб і тобі, як і дядькові, не втерли носа. Були хазяїни! А тепер твій дядько — бурлака, чабаном десь служить, а все через те, що розумний дуже.

Олекса. Дай, Боже, всім такого розуму.

Сидір. Ти лучче попроси старшину, а то ти все гостро одказуєш.

Старшина. А вийди, Сидоре, в сіни, — я з ним побалакаю. То він тебе соромиться! (Сидір виходить.) Чуєш, парубче, — я тобі і коні подарую, і діла ніякого не заведу, і ще дам сто карбованців . . . тільки відсахнись ти від Галі Королівни — я її сватаю! Іди куди в найми, скажи, що кохаєш другу — одкинься від неї! Бо як цього не зробиш, то я тебе і в острог посадю, і в москалі віддам — усе-одно пропадеш.

Олекса. Так ось воно що! Ви б так і казали: це ви купуєте в мене мою дівчину? Ні, дядьку, бідний я, правда, і сто карбованців — гроші, але я повісився б на другий день, або й зараз, як би взяв у вас сто рублів для того, щоб розпанахати свою душу, зсушити своє серце разом із чужим серцем! Ні, дядьку, цього

---

[1]) не гріх, не ганьба, не хиба

не буде. Ви мене не злякаєте тим, що посадите. Посадите — то й випустите. А в москалі піду, то не по вашій волі, а так, значить, слід, тепер усі йдуть. Тільки мені писав дядько Панас, що я вільготний[1]) . . .

Старшина. Я тобі покажу вільготу, коли так! Бач, який завзятий! Я до тебе ласкою, а ти гуком на мене! Е, собачий сину, стрівай же, я тебе поки в москалі віддам, то ще й різками випорю, волосним судом. Сидоре! Візьми його в холодну, ми з ним завтра розправимося . . . ач яке зіллячко!

Сидір. Іди.

Олекса. Гріх вам буде, дядьку! Я всім людям розкажу, за віщо ви наді мною знущаєтесь.

Старшина. Посади його та поклич писаря.

Сидір. Та он-де й він і Гершко, біжать сюди обидва.

Сидір із Олексою виходять.

ЯВА VIII.

Старшина (дивиться в вікно). Диви, й справді неначе їх хто в потилицю турлить — біжать. Чи не побився, бува, Гершко з писарем?! Ще мало клопіт — розбірай своїх. Ну, вже той Омелян Григорович — з духовних, а не по духовному поступа . . .

[1]) такий, що має право не служити в війську, як один син

ЯВА IX.

Гершко й писар разом у двері вскочили й застряли. Гершко виборсався перший, а писар п'яний говорить із дверей.

Писар (на дверях). Постой, Гершку, ти не розкажеш, загарчиш тільки, бо ти захакався, як собака.

Гершко. Не журіться за мене, глядіть, щоб сами не впали!

Старшина. Бачите, Омеляне Григоровичу, а казали, що свою степень понімаєте!

Писар (підходить). Всеконечно понімаю! Ето не ваша, а моя печаль!

Старшина. Що ви там натворили?

Писар. Все, як слід. Постойте, я вам по порядку. Тільки що я випив послідню чарку й закусив хваршированою щукою . . . в нього славна щука . . .

Старшина. Та кажіть вже: чи ви побились, чи що?

Писар. Боже сохрани! Вот (цілує Жида), значить, мир і любов! А тільки дєло важноє єсть. Гершку, повєствуй!

Гершко. Пам'ятаєте, як ви сьогодні сказали, що тут у вас був бунтовщик Опанас Бурлака?

Старшина. Та бий вас сила божа, які полохливі! Так же ж був, а тепер чорт його знає, де він! Кажіть толком — що там трапилось?

Гершко. Ну, слухайте ж сюди: оцей самий Бурлака сидить у мене в шинку, тільки що прийшов. Там його обступили люде! Розказують, що Олексу заарештували, чули, як Сидір ґвалтував, що він коней ваших покрав; і той Панас сюди збірається. Я за тим і прибіг, щоб вам сказать.

Старшина. Та ні, то не він! Де йому тут узяться? То тебе лякали.

Гершко. Він! Перелякав мене на смерть: ножем ударив по столу — загнав його по саму колодочку.

Писар. Вєрно, как статистика!

ЯВА X.

Входить Бурлака в постолах, у свиті, з торбою за плечима і з чабанською ґирлиґою в руках. Писар присіда біля столу, Жид задом крадеться за двері і щеза.

Бурлака. Здрастуйте вам. Не пізнали?

Старшина (стрівожений трохи, але не показує виду). Ба ні, пізнав. Давно прийшов?

Бурлака. Та оце тільки що ввійшов у село! Як же ти поживаєш, Михайле? (йде до його, хоче почоломкаться.)

Старшина. Ти знай честь, пам'ятай, з ким говориш! Здається, бачиш, що старшина (показує знак), то треба й говорить якось иначе.

Бурлака (трохи одступа назад). Це так товариша стрічаєш? . . . Ну, вибачайте, господин старшина. А я й чув од людей, що ви стали

великий пан, що до вас ні приступу тепер, та й не вірив, аж воно і, справді, так... Вибачайте ще раз.

Старшина. Яке мені діло до людського пащикування! Всяк повинен знати своє стійло. Чого тобі треба?

Бурлака. Бачите, я йшов додому спочивать: на старість надоїло мені між чужими людьми тиняться. Сивіть почав, і ні до кого було голову прихилить! А тут у мене зостався племінник[1]), Олекса Жупаненко, — думав у нього доживати старість. Приходжу сьогодні в село, питаю про свого Олексу, а мені кажуть, що його тільки-що заарештовано. Так я й додому не заходив, розпитав, хто старшина, зараз і сюди — думаю собі: старий приятель Михайло дасть братерську раду. Одначе бачу, що ради не буде. Ну, хоч скажіть мені, будь ласка: за віщо ж хлопця посаджено під арешт?

Старшина. А ти що мені? — Начальник, чи як, що я тобі буду розказувать, за віщо кого в холодну посадю?!

Бурлака. Ба ні! Ви мені начальник, а всякий начальник повинен заступаться за правду й кожному мирянинові давать і пораду й одповідь на його питання!

Старшина. Та я знаю, що ти дуже розумний, з тобою не збалакаєш! То ти тільки

[1]) небіж (моск.), сестрінок, чи братанич

за цим прийшов? . . . Мені ніколи, йди собі з Богом!

Бурлака. Як же це буде? То ви й не скажете, за віщо мого племінника посадили?

Старшина. Пішов собі геть! Що ти мені молитву прийшов читать?

Бурлака (підходить, старшина одступа). Слухай, Михайле! Я не подивлюсь, що ти старшина, а тільки не заговориш по-людськи, то виволочу тобою всю хату! Кажи, не дратуй мене: за віщо взяли парубка? Я не одступлю за поріг, поки не довідаюсь!

Старшина (оглядається). Омеляне Григоровичу, де ви?

Писар. Я тут — на місці (шука наче чого). Перо десь упало.

Старшина. Пишіть протокол! Чули, що він казав?

Писар (підіймається, витріщив очі й дивиться). Не зрозумів!

Бурлака. Шкода, пане-брате, твій писар тепер тільки мисліте може писать. Бач, який гарний — мов сова! . . . Ще раз просю тебе, Михайле Михайловичу, не дратуй мене, — скажи, за віщо ти арештував Олексу?

Старшина. Твій Олекса — злодій, за те й сидить, чув?

Бурлака. Злодій?! . . . Брехня! Люде зараз казали мені, що Олекса смирний, роботя-

щий і чесний хлопець! Не шуткуйте цим словом, господин старшина! Все моє щастя в цьому парубкові: він мій племінник, він мій хрещений син, я задля нього тільки сюди й вернувся. Коли правда, що Олекса злодій — я від нього відцураюсь і завтра ж вернусь назад, а коли довідаюсь, що ні . . . глядіть! У Бурлаки та сама душа зосталась і те саме серце б'ється в грудях, котрі дванацять літ тому назад водили його скрізь шукати правди, — я й тепер знайду правду! . . . (Виходить.)

Старшина (до писаря). Шукай, шукай! Вітра в полі . . . Ну, а ви — хоч викрути: яка тепер із вас порада?

Писар. К вечеру — как стьоклушко![1])

(Завіса.)

---

[1]) під вечір — (буду чистий) мов скло.

ДІЯ ДРУГА.

Дворище волосного будинку.

ЯВА І.

Сидір і Писар.

Сидір. Ви ще не знаєте Бурлаки: він нічого не подарує! Бачите, не вспів у село увійти, вже й колотить миром, а все через кого? Через дівку.

Писар. Михайло Михайлович дуже ласий на баб'ячий рід, ніде правди діти!

Сидір. Наробить йому Галька клопоту! І то ти скажи, на милость божу, заманулось чоловікові! Хиба мало цієї погані?

Писар. Коли ж гарна, бісова дівчина: оком поведе — і слабого з постелі зведе.

Сидір. Так засватана ж уже!

Писар. Тим вона ще краща: засватана дівка — всім до вподоби!

Сидір. Глядіть, щоб не було біди!

Писар. Пусте діло, ніякої біди не буде. Ми на законном основанії віддамо Олексу в москалі.

Сидір. А як же він витягне далекий жеребок?[1])

Писар. А доктор на що? Доктору заплатить, то він буде більше бракувать, щоб добраться до Олекси.

Сидір. Хиба! Ну й голова. Сьогодні буде війна. Бурлака радив пощитать волость, там така буча вийшла, що страх: одні за Михайла, а другі проти нього!

Писар. Ти б їшов до шинку, там уже зібралися, треба могоричити декого. Утремо носа Бурлаці! . . .

Сидір. Та ми вже радилися з Михайлом Михайловичем. Знаєте, що я вам скажу: їй-Богу страшно йти — ще битимуть. Учора похвалявся Петро. Що буде, то буде, побачимо — піду! (Виходить.)

ЯВА II.

Писар (один). Що воно за чоловік цей Бурлака? Може, й, справді, його послухають і причепляться щитать волость? Та, впрочем, що ж вони зроблять, як не дать їм книг? Одна морока! . . . Піду, поки сход, може, скінчу відомость про заводи.[2]) Ну, вже мені ця статистика

---

[1]) Як брали до війська, то тягли жеребки за числами; якщо вже набрали було відповідне число, яке було потрібне, то иньчих із „далекими числами“ не брали.

[2]) статистичний спис, звичайно ж відомость — виплатний лист

обісіла, аж нудно робиться, як згадаю про неї! Де ж, одних хворм 12! Шутка сказать! (Виходить.)

ЯВА III.

Старшина (один). Сьогодні треба діло повернути круто. Як зіб'ю Бурлаці пиху, то знову буду панувать. Держись, Михайле! Коли б мені завтра тільки Олекси здихаться, а там поки його вернуть, поки що — то ми Галю висватаємо. Не знаю, чи писар у волості? Вже й на сход збіраються. Сьогодні ще й на весілля треба піти — просили. Може, там і Галя буде? Піду безпремінно — чи не влучу години, щоб побалакати з нею. (Йде у волость.)

ЯВА IV.

Чоловік 3., Петро, згодом чоловік 1. і 2. і ще дехто.

Чоловік 3-й. Я ще малий був тоді, як він пішов із села, то й не гаразд його знаю. Скажіть мені — чи його так таки Бурлакою і прозивають, чи це від того, що він бурлакував?

Петро. Через те, що бурлакував, через те й Бурлакою звуть. Щоб ти знав, що він за чоловік, то я тобі розкажу. Давно це було, ще за крепацтва — бодай не верталось! — ми вмісті[1]) з Опанасом пасли валахів панських, —

---

[1]) вкупі, разом (моск.)

літ нам було може по п'ятьнацять. Раз над вечір попасом прийшли ми з валахами до ліска — ось що за Варчиною балкою — де не взявся, сучої пари, вовк і задавив двох валахів. Біда — битимуть. А Панас такий був, що не доведи, Боже, як би його вибили — підпалив би двір: сердитий та завзятий! Ото Панас і надумав тікать на Басарабію, а ми сиротами були. Пригнали ми валахів додому — ввечері їх не лічать. Повечеряли, вкрали хліба та й подались. Де та Басарабія — ні він, ні я не знаємо! Йшли навпростець, куди Панас вів. Він був цікавий і чув, що Басарабія в той бік, де сонце стоїть в обідню пору. То так і йшли на сонце. Не стало в нас хліба, я зовсім підбився, почав плакать і лаяться. Опанас довів мене до якогось села і сказав: «Іди,» каже, «в село і признайся, звідкіля ти, то тебе назад пошлють, бо не тобі,» каже, «бурлакувать!» Попрощався зо мною, та й пішов. Так Опанас пропадав літ 20, а, може, й більше. Як же настала воля, він і прийшов додому. Розказував — був аж коло Дунаю, а послі попав до якогось Німця в Крим, там чабанував, та й грамоти добре вивчився.

Чоловік 3-й. От чоловік — світа побачив!

Петро. Еге! Та й не дурно ходив. Скоро прийшов, зараз хазяйство почав заводити — грошенята були. Тоді ще якраз уставні́ грамоти робили; от ми його й вибрали старшиною,

Чоловік 3-й. Так він і старшиною був? Тепер пам'ятаю, пригадав! Коло його хати раз-у-раз народ збірався й він їм розказував? Через що ж він знову подався бурлакувать? Тоді ж воля вже була. (Підходять люде: 1-й та 2-й чоловіки і ще дехто.)

Петро. А був у нас посередник, — чоловік нічого собі, тільки все гроші позичав, через те і промотався. Один раз причепився до Панаса, щоб той позичив йому з громадських грошей тисячу рублів. Опанас не дав. Ну, і завелися. Посередник його змінив і постановив Михайла Михайловича, що й досі хазяйнує, а Михайло зараз і позичив грошей посередникові, значить. Ото тут і пішло. Опанас почав правди дошукуваться і таки добився, що ґубернатор посередника змінив, але ж і сам, їздючи то сюди, то туди, спустив усі гроші, які привіз із Криму. Тоді й каже: «Я свого добився, гроші громадські вернув і посередника вигнав, а тепер знову піду зароблять собі гроші», — та й пішов до прежнього[1]) хазяїна в Крим. І оце вже, мабуть, літ більше десятка, як його не було в селі. Тільки иноді гроші присилав сестрі Горпині.

Чоловік 1-й. Так він, мабуть, знову грошей приніс. І я його добре пам'ятаю, він же наш сусіда і з покійним батьком був приятель.

[1]) колишнього, давнішого

то я часто слухав, як він, бувало, в неділю почне розказувать про божественне і про всякі землі. Батько казали, що він усю біблію прочитав.

Чоловік 2-й. Як же то він іще й досі з ума не зійшов, бо кажуть, як біблію всю прочитаєш, то безпремінно[1]) з ума зійдеш! Я чув, як баба Ярина казала, що Бурлаків дід був Запорожець і накладав, каже, з чортами. Може й він через те такий тямущий вийшов!

Чоловік 1-й. Отак ушквар! Хиба чорти стали б його вчить святому письму? (Всі сміються.) Ну, й вигадав!

Чоловік 2-й. Чого ти зуби скалиш? Послухав би, що Ярина каже! . . .

Чоловік 1-й. Сидів три дні — та й висидів злидні! (Сміються.)

ЯВА V.

Приходить Семен.

Семен. Здрастуйте вам! А хто то висидів злидні?

Чоловік 1-й. Та тут комедія: він каже, що чорти вивчили Панаса Бурлаку святому письму. (Регоче.)

Чоловік 2-й. Брешеш! (Сердито передразнює.) Ге — ге — ге! Якого бісового батька смієшся?

---

[1]) напевно, набезпечно

Чоловік 1-й. Не кажи нічого, не подумавши, то й сміяться не будуть.

Чоловік 2-й. Тьфу! (Виходить.)

Чоловік 1-й. Не дай, Бог, який гарячий! Плюнь у друге місце . . . .

Петро. Та годі вже вам!

Всі. Ба й, справді, завелися, наче малі діти!

Чоловік 3-й. Он Бурлака йде й люде з ним.

Петро. Може, хоч трохи приборкає крила нашому Михайлові Михайловичу. І що тільки вони виробляють, то й сказать не можна! . . .

ЯВА VI.

Приходять Опанас, Микола, дід, Павло і ще люде.

Бурлака. Таке то, люде добрі, робиться у вас: узяв парубка і ні-за-віщо посадив у холодну та й держить. Тепера — він один син у матері, а старшина, ставить його без вільготи по списках! Захотілось йому, бач, молоду Олексину собі висватать, а та йому гарбуза піднесла, і то він так мститься. Він вас усіх заставе[1]) робить на нього, як ви будете мовчать!

Дід. Бодай не казать! Роблять, що хотять: Сидір Кавун та писар орудують усім. Котрі багатченькі, тягнуть за ними. От хоч би й з наділами: хто не мав сили, поприбірали наділи до себе, а тепер ніяк не відтягаємо. Поки

[1]) приневолить, примусить (моск.)

діти були малі, то й я свої наділи віддав, — аби виплачували, а тепер діти підросли, став требувать назад — кажуть, ніби я продав, ще й документи якісь показують.

Бурлака. То це, виходить, підлоги![1])

Дід. А підлоги.

Бурлака. Так чого ж ви дивитеся? Сход має право повертать усі наділи тим, кому вони належать.

Дід. А так, так!

Бурлака. От сьогодні виберемо щотчиків, пощитаємо його. Як я розібрав діло, то він багато грошей замотав, а ви мовчите, кожний про себе дбає, а за громадське байдуже. А там і до наділів доберемось.

Дід. Та це правда.

Петро. Ні, братці, не так нам Михайло допік, щоб і тепер йому мовчать! Аби був чоловік, щоб шлях показав, то ми його приструнчим! Звісно, ми люде темні, а він із писарем і робе, що схоче.

Микола. А що ти йому зробиш? Базікаєш тільки!

Дід. Він скрізь руку має, а ми що?

Петро. Одсохне йому та рука, як Опанас візьметься.

Микола. Там уже побачимо.

---

[1]) підложені документи, підроблені, фальшиві

Петро. Та й побачимо! Треба, братці, тільки за Панасом тягти, а як підемо в-розтіч, нічого не вийде.

Павло. А хто ж то руку буде тягти? Старшина як вийде, то й ти язика прикусиш.

Микола. Бо й прикусе!

Петро. Аби ти не прикусив, а я не з тих.

Микола. Та то ти сміливий оце зараз, а як у холодну посадять, то не те заспіваєш!

Петро. У холодну? Дзуськи! Короткі руки! . . . Хто ж поведе? Хиба ти може.

Микола. Як звелять, то й я поведу.

Петро. Знаєш, що я тобі скажу?

Микола. А що?

Петро. Та то . . .

Микола. Кажи ж, що?

Бурлака. Постойте, братці. За віщо ви сваритеся? Ви старшину вибрали, ви його і змінить можете. Тільки ж як ви будете свариться, то нічого не вдієте. Це йому буде ковінька на руку.

Павло. Хто ж тобі казав, що всі хочуть старшину скинуть?

Сидір. Як його скинем, то тебе виберем, чи як?

Павло. І ти будеш такий самий.

Бурлака. От бач, уже і знайшлися ті, що з однії миски сьорбають! . . . Нехай і тебе виберуть, нехай і цей самий буде, але ж поду-

майте: де він того добра набрав? Хиба не чули, що вчора балакали, як старшина на громадські купує хліб через жида? Силою хоче від парубка дівчину взяти, знущається над усіма, — це гірше султана!

Чоловік 3-й. Та не гомоніть бо так голосно: он старшина стоїть у вікні, ще почує.

Петро. Нехай слуха, коли вуха має! Вони замотали більше двох тисяч оброчних,[1]) а з нас шкуру деруть!

Чоловік 3-й. Та цитьте, бо почує.

ЯВА VII.

Громада стає купками. Купками йде й розмова.

На одному місці сцени.

Дід (балака до тих людей, з котрими виходить). Та вже ти мені, що хочеш, кажи, а наділи треба повертати тим, що в уставну грамоту записані!

З гурту. Так це так: сьогодні я не можу оплачувать і віддам вам наділ, а через яке врем'я[2]) знову вертай?

Павло (підходить). Дід через те так кажуть, що їх син покинув наділ та й пішов із села; мені той наділ накинули, як іще земля була дешева, і я за нього платив літ сім, а тепер син вернувся, земля подорожчала — вертай йому наділ!

---

[1]) чиншові гроші (моск.)
[2]) час (моск.)

Дід. Не тільки мій син, багато є таких! Що ж їм без землі зоставаться, по твойому, чи що?

Павло. Про мене, нехай їм дають землю, а я наділа не віддам.

Дід. Як присудять, то віддаси!

На другому місці сцени.

Чоловік 2-й. (До третього, котрий одійшов од Петра й підійшов до 2-го чоловіка.) Воно, я тобі скажу, як придивиться гарненько, то виходить Петрова правда. Аби б тільки Опанас узявся.

Чоловік 3-й. Та й я так кажу, тільки на бісового батька так репетують: почує ще, то поки там що, а в холодну запре, от тобі і справа!

Чоловік 4-й. Як вовка бояться, то і в ліс не ходить!

З гурту. Та ти сміливий Йось. (Ті, що слухають, регочуть.)

На переді кону.

Петро (до 3-го чоловіка). Чого ти боїшся? Ну, почує, так що? Адже ми по закону! (Чоловік розводить руками і йде до чоловіків 1., 2. й 4.)

Микола (до Петра). Терпіть не можу як воно розпустить пащеку! Хоч би від себе, а то, мабуть, Опанас навчив. Випив, та й верзеш.

Петро. Брешеш! Я стільки ж випив, як і ти! А по твойому, як — лучче мовчать? Нехай мотають, нехай обдирають — еге?

Микола. А чим же ти докажеш?

Петро. Чим? Як чим? Та тим . . .

Микола. От бач, що й сам не тямиш, що балакаєш.

Петро. Опанас докаже!

Микола. Що ти мені Опанасом тикаєш! Опанас позавчора тільки прийшов, і вже він розумніщий за всіх став. (На ґанку показуються старшина з писарем і слухають.)

Петро. Бо й розумніщий, — де ж тобі до нього! От почуєш, то тоді й язика прикусиш.

Микола. Почуєм!

Петро. Забрали громадські гроші, поклали у кишені, а ми мовчи?! Ти, мабуть, поділився з ними, що мої речі не до душі тобі?

Микола. Я знаю, що ти в холодній сьогодні посидиш, і Опанас тобі не поможе.

Петро. Не діждуть! Вони мошенники,[1]) а я нічого не замотав, та ще й у холодну?

ЯВА VIII.

Старшина (з писарем, виступаючи вперед). Здрастуйте, з празником будьте здорові! (Всі затихли й повертаються до волосного будинку. Дехто одказує: «Спасибі! Будьте й ви здорові»!) Сьогодні, мабуть, сходу не буде, бо багато п'яних . . . От зараз первого Петра візьміть і посадіть у холодну: йому дуже жарко!

---

[1]) дурисвіти, ошуканці

Бурлака (виступаючи вперед). А за віщо ж то його і в холодну брать?

Старшина. А тобі яке діло, ти чого сюди прийшов?

Бурлака. На сход.

Старшина. Яке ти право маєш мішаться не в своє діло? Знай свою отару.

Бурлака. Я свою отару знаю, й доглядаю, й обороняю, а ви свою ні за що маєте!

Старшина. Не смій зо мною так балакать!

Бурлака. Вибачайте, господин старшина, що я вам скажу: і ви не смієте зо мною так балакать! Хиба́ це я погане щонебудь кажу? Я питаю вас, за що чоловіка в холодну садовить?

Старшина. А ти що таке? Ти прийшов сюди мене вчить? Ти не маєш права на сході бути! Який ти хазяїн, — ти чабан!

Бурлака. Ви не кричіть, бо й я вмію кричать. Ви не лякайте мене — я ляканий! . . Я знаю, що вам не хотілось би мене отут бачить!

Старшина. Нам не треба пройдисвітів. Ходив цілий вік біля овець, то й ходи, а на сході зась!

Бурлака. Михайле Михайловичу, глядіть, щоб я вам чогонебудь не сказав!

Старшина. Йди, кажу, звідціль!

Бурлака. Наше одно село — волость со-

ставля[1]), то на сході всякий хазяїн має право голосу.

Старшина. О! Ти дуже розумний! Грамотій! . . . Жалуйся на мене, що я тебе вигнав зі сходу, а тимчасом геть звідціля!

Бурлака. Знаєте, що я вам посовітую[2]): ви всіх їх повиганяйте, та удвох із писарем і рішайте діла. А поки вони будуть, буду й я. Я такий же хазяїн, як і вони.

Старшина. Такий, та не такий! . . .

Бурлака. Через що ж то так? У мене є й хата, і наділ є, і оплати я всі віддав.

Старшина. І оплати всі віддав, та й іди тепер, звідкіля прийшов. От що! (До писаря.) Прочитайте йому той закон, що ви мені показували. (Писар хутко йде в волость.) А тимчасом візьміть Петра в холодну, щоб п'яну пащеку не розпускав!

Микола. Ходім, Петре: я вже бачу, що ти доказав!

Петро. Не гавкай, щоб і ти не завив.

Писар (виносить книгу й дає Бурлаці). Прочитай 71-ю о волосних сходах.

Бурлака (бере книжку і, розгорнувши, віддає назад). Подивися сам у цю книгу! Мабуть, ви всі діла рішаєте по цій книзі?

Писар (хапа книгу й чита ніби про себе). «Со-

---

[1]) творить, складає

[2]) пораджу

браніє отборних пєсєн.»[1]) (Ні в тих, ні в сих вертить книгу в руках.) Чи не штука! Оддав дякові вмісто цієї книги — закон. Одинаковий перепльот![2])

Старшина. Що це?

Писар (виходить). Статистика зовсім голову заморочила.

Старшина (кричить йому в слід). Давайте цинкуляр!

Бурлака. От бачите, у вас і закона нема при волості.

Старшина (сердито). Йди звідціля, кажу тобі! А то ти договоришся, що я тебе по 38-ій.

Бурлака. Ні, не піду. Вам би хотілось, щоб і я, як другі, мовчав? Та цього не буде! (До громади.) От, люде добрі, яка річ: у нас по волосних книгах є гроші, а в наличности[3]) їх нема! Я це докажу! Господин старшина знає, де гроші, та тільки не хоче, щоб ви знали.

Старшина. Так ти мене злодієм робиш?

Бурлака. Ні, не я вас роблю злодієм, ви вже сами зробили себе злодієм . . . Зберіть щотчиків, нехай пощитають волость!

Старшина (до громади). Хто дума, що я злодій?

Петро (підніма руку вгору). Я!

---

[1]) збір вибраних пісень
[2]) однакові палітурки, оправа
[3]) готівкою (моск.)

Старшина. Хто сказав «я»? Петро? (Сердито.) Візьміть його в холодну зараз, — він п'яний! (Петра тягнуть у холодну, він опинається.)

Петро. Беріть, беріть, нехай із вас дух вибере!

Бурлака. Люде добрі, за віщо ж ви чоловіка тягнете? Це ж усе одно, що ви себе тягнете! Ну, а як старшина скаже взять тих, що тягнуть тепер Петра, то другі й тих посадовлять у холодну? Та так, не розбіраючи за що, будете садовить один другого, поки всі не будете в холодній сидіть?!

Петро (кричить). Усім те буде, всім! Він вас усіх у холодну запре! (Петра силою потягли.)

Старшина (до Бурлаки). Що ти людей бунтуєш? (До громади.) Чуєте, чому він навча! Посадіть Петра та й його візьміть, щоб не бунтував людей! (Чуть голос Петра: «Всім те буде, всім!»).

Бурлака. Оцього вже не діждеш, щоб і мене посадить: я тобі не вівця! Не думай, що зо всяким можна однаково розправляться! Я й на тебе суд знайду!

Старшина. Мовчать! Не смій мені тикать!

Бурлака (з запалом). Не заслужуй! Коли з тобою по-чеськи,[1]) то й ти не будь тим, що моркву риє! . . . Бач, яка правда! Позабірали

[1]) з честю

гроші громадські у свої кишені та й багатіють, а як знайшовся чоловік, що хоче знать, де ті гроші, так він його зараз у холодну! . . . Не любиш правди?!

Старшина. От я тебе провчу! (До громади.) Хто сміє щитать мене, хто дума, що я гроші покрав?! (До Бурлаки.) До станового його зараз одіслать. Я тобі покажу, як такі слова говори́ть на сході. (До волости.) Омеляне Григоровичу, йдіть сюди!

З гурту голоси: 1-й. Бо таки не мішало б пощитать.

2-й. Може, й справді грошей нема!

Старшина. Хто там обзивається? Чи не хоче в холодну?

Бурлака. Так їх, так їх, овець! Щоб не балакали! Всіх у холодну: вони один другого посадять!

Старшина. Взять його! (Два чоловіки підходять до Бурлаки. З холодної чути голос Петра: «усім це буде!»)

Бурлака (до писаря). Пішли геть, вівці! (Писар виходить.)

Старшина (бо писаря). Чого ви там сидите? Тут Панас Зінченко оскорбленіє[1]) мені напіс! Пишіть протокол! Він бунтує громаду . . . Злодієм мене робить. Є цинкуляр . . .

---

[1]) обра́зу

Бурлака. Злодіїв ніхто не робить, вони сами привчаються красти.

Старшина. Чуєте, що каже? Зараз його в стан! Нехай коней мені запрягають, я сам поїду. (До громади.) Сьогодні сходу не буде! Ху! (Береться за голову.) Він арештований, не пускайте його. (Виходить у волость, узявшись за голову.)

Писар (чухає потилицю). От тобі й статистика! (Дехто з громади розходяться.)

Бурлака (до писаря). Чого ж стоїш? Пиши бумагу! (До громади.) А вам скажу: що як ви не пощитаєте волость, то багато своєї худоби не дощитаєтесь! Ач, злодюга, куди поверта! Сходу не буде, бо п'яних багато! . . . Оскорбили його, що пощитать хотять! . . . Не сховаєшся, голубчику, від мене! Побачимо, як ти Олексу в москалі віддаси! Я й до справника, і до ґубернатора доступлюсь! . . . А ви мовчіть, поки він поїсть вас усіх! (Іде.)

Старшина (вискакує на ґанок і кричить). Що ви його пустили? Візьміть його, він арештований.

Бурлака (обертається). Чорта пухлого візьмеш!

Писар. Неожиданний хвинал!

(Завіса.)

ДІЯ ТРЕТЯ.

Вулиця. Праворуч волосний будинок із того боку, де холодна. В холодній виламано вікно. Здалеку чути весільну музику.

ЯВА І.

Бурлака. Боже мій, Боже! Як то важко жить на світі. А через що воно й важко, як не через самих людей. Замісць того, щоб любить одному другого, як братам слід, вони один проти другого ворогують і готові в ложці води утопить того, хто стане урікать їх за неправедне життя! (Мовчить.) От, думав — доживу віка спокійно, а тепер приходиться знову воювать! Не можна ж, не можна схиляться перед таким супостатом, як Михайло! До якого страху довів людей: ніхто не хоче везти мене в город, знаючи, що я поїду жалуваться начальству на старшину! Шукав Петра, може, цей чи не повезе — він сміливіщий від других; сказали, що пішов на весілля. Піду й я туди. А як і Петро побоїться? . . . Тоді пішки махну. Треба поспішать, бо запакують хлопця, тоді вертати з москалів трудніще буде. Я ж тобі, Михайле, покажу, як знущаться!

Достав у п'яного Тараса два приговори[1]) фальшивих. На обох приговорах померших хазяїнів записано більше, ніж живих . . . Що там за гомін? Вікно виламано в холодній! Може, Олекса втік? Добре б було — і його візьму з собою. (Виходить.)

ЯВА II.

Старшина, Сидір і чотирі десятники виходять із холодної й оглядають виламане вікно.

Старшина. От тобі як-раз і встерегли Олексу!

Сидір. Чорти його батька знає, як він виламав це вікно!

Десятник. Здорова бісова тінь: напер, то воно й вилізло.

Старшина. Ти завжди так глядиш. Аж досадно, їй-Богу! Тепер він із Бурлакою, певно, вже поїхав у город! От тобі й пропала справа, а! . . .

Сидір. Та хто ж його знав, що таке скоїться.

Старшина. Хто знав, хто знав! . . . Треба було знать. Ти ж знав, що Петро сидів у холодній, то вже ж він розказав Олексі про Бурлаку, а племінник такий, як і дядько, розбишака подухалий, от і втік! Що ж тепер робить?

---

[1]) присуди

Сидір. Та що робить? . . . А дивіться — он маячить: то ж Бурлака потяг на весілля!

Старшина (приглядається). Так, він . . . (так, щоб десятники не чули). А Галя на весіллі?

Сидір. Там і вона, танцює з парубками, — я оце звідтіля прийшов. Панас їй духу надає, щоб не журилась; він усім розказує, що Олекса не піде в москалі.

Старшина (зітхнувши). Ну, то ще побачимо. Поки хвалько нахвалиться, то будько набудеться! І чого ти не загарештував його на сході? Тепер мудруй.

Сидір. Еге, чого? Добре вам казати — чого! Хиба ви не знаєте? Він так розпалився, що до нього страшно було й приступить.

Старшина. Ото ж то бо й біда, що ти сміливий тільки, як треба Петра, або кого ще смирніщого взять, а як прийшлося Бурлаку, то й тпру.

Сидір. Ну й чудно ви розказуєте! А як би тьопнув кілком чи камінем по голові, — у мене ж діти є!

Старшина. Мабуть, мені самому треба приняться за нього, бо ти нічого не зробиш, тільки хвалиться вмієш та совіти[1]) давать! Розбери діло: як тільки ми сьогодні не загарештуємо Бурлаку, то він завтра буде в воїнсь-

---

[1]) ради

кому присутствію,[1]) тоді за Олексу спечемо рака, бо його не приймуть: він докаже, що вільготний. А тільки він вигра цю справу, тоді пиши: все пропало. От тобі одно, а друге — писар совітує держать його під арештом, поки приговора не зробимо вислать Бурлаку зовсім зі села. Тепер він не покине нас, поки свого не доб'ється. То й нехай посидить, а приговор зробимо і — гайда! Бач, харпак, волость щитать захотів, скрізь йому діло!

Сидір. А так, так! Його треба десь діти він не тільки щитати волость, а підбивав громаду, щоб другого старшину вибрали . . . Я сам чув!

Старшина. Та ти мені не кажи, я його знаю добре: збірщиком при ньому був. Як собака на сіні: сам не їсть і другому не дає. Вредний Ирод, а як удариться оце до начальства, то й Казюка не поможе. Казюку, кажуть, чорт підкинув його матері замісць настоящої дитини, котру баба забула перехрестить, як воно вродилось, а дитину взяв до себе, ну, а Бурлака з діда-прадіда наклада з чортами, то ще хто його зна, котрий переваже.

Сидір. На бісового ж батька зачіпали? Зразу треба було з ним замирить. А все через кого? Через дівку . . .

Старшина. Сидоре, знай же честь! Тобі

---

[1]) в військовій канцелярії

тільки дозволь за стіл, то ти й на стіл . . . Щоб я, начальник, та дивився в руки Бурлаці? А не діжде! Який би я тоді був старшина, хто б мене боявся, — всі б знали, щб Бурлака скаже, так і буде.

Сидір. Робіть, як знаєте, ви голова.

Старшина. Отже слухай сюди: Бурлака на тім боці, на весіллі, то він неминуче буде йти цією вулицею назад.

Сидір. Я вже догадуюсь: ви хочете тут Панаса злапать? Їй-Богу, Михайле Михайловичу, страшно до нього підступати: смертовбивство буде!

Старшина. Та й дурний же ти, а ще хвалишся розумом!

Сидір. Ну, то кажіть ви, що придумали, бо, виходить, я не догадуюсь.

Старшина. Він піде спати п'яненький, а ми назирці за ним та сонного його зв'яжемо і в холодну — нехай посидить, поки Олексу здамо у москалі; а там — відер десять горілки, побалакаємо з громадою, зробимо приговор і пошлемо Бурлаку подальш відсіля, — нехай там волость щита, чи, про мене, хоч і старшиною буде! Тямиш? Де тобі! А ми всяку резолюцію вже з писарем поклали.

Сидір. От голова, так голова! Ну, нехай хто другий мудріще пригадає: нехай, мовляли, посидить! Так точно, нехай посидить!

(Тим часом десятники залаштували вікно.)

Десятник. Готово!

Старшина (огляда). Так, добре! Тепер два чоловіки йдіть шукать Олексу і хоч ізпід землі викопайте, а щоб на ранок був; а ми вчотирьох посідаймо отам біля рову. На дворі темно, ніхто не примітить. (Розходяться.)

Сидір. Стрівайте: чуєте — хтось співа.

Старшина. Еге. Ходім! Я тебе провчу, я тобі покажу — щитати волость, бунтувати громаду! Будеш мене згадувать! О, ти не знаєш ще Михайла Михайловича, то будеш знати. (Виходить.)

ЯВА III.

Семен (п'яний співа).

Добра горілка, краща від меду.
Вип'ємо, куме, ще й у середу!
Продаймо, куме, рябу телицю.
Вип'ємо, куме, ще й у п'ятницю!

Крутився, крутився й не попав на той бік! Чи втраплю ж я хоч додому? Це ж, здається, моя клуня. (Приглядається до куща.) Моя! . . . Га? (Оглядається навкруги.) Хтось звав, а нікого не видко . . . Так, так! (Приглядається.) Клуня, именно клуня! — Он і чорногуз! Тут і ляжу. (Стає на коліна й хоче скинути свиту.) О, хтось гомонить, мабуть, жінка вийшла! (Надіва свиту.) Піду в хату! (Хоче підняться й сіда.)

ЯВА IV.

Бурлака (за лаштунками співа).

Ой, наступила та чорная хмара,
Став дощ накрапать;
Ой, там збіралась бідна голота
До корчми гулять.
Ой, ну-мо, хлопці, та по пів кварти,
Та будемо пить.
А хто з нас, братці, буде сміяться,
Того будем бить.
Ой, іде багач, ой, іде дукач,
Насміхається:
«Ой, за що, за що вража голота
Напивається?»
Ой, один устав, за чуба достав,
Другий в шию б'є:
Ой, не йди туди, превражий сину,
Де голота п'є.

Еге, именно — не йди! Мабуть, старшина догадався, що не прийшов на весілля, бо пом'яв би боки. Кудою ж це Петро пішов, чи не зайшов він до Дмитра? Випив і забув, що вдосвіта треба їхать у город. (Натикається на Семена.) О, чи не Петро?

Семен. Це ти, Ярино? Одведи мене в хату, бо у клуні холодно.

Бурлака. Семен! Чи тобі ж пить горілку? Гай, гай! Вже й не тямить, де він.

Семен. Та не бреши, не бреши, Ярино!

Це ти мене лякаєш, перемінила голос . . . Ач, яка хитра, ну, не вража баба! . . . (Сміється.) Яка! . . . Диви, ще й пустує . . . Веди мене в хату.

Бурлака (сміється). Бач, як розпатякався! Треба одвести до хати, бо надворі темно, ще хтонебудь наїде. (Підходить і підводить Семена.) Ходім, ходім, овечко, додому!

Семен (цілує Панаса). Жінко моя, голубко, Ярино, спасибі, спасибі!

Бурлака. О, мій баранчик дурненький! Ти б лучче воду пив, ніж горілку — бач, як намок, насилу підніму. (Бере на руки, як дитину, і виходить із ним.)

ЯВА V.

Старшина, Сидір і два десятники крадуться з другого боку.

Старшина (показує). Бачили, хлопці? Ходімо ж назирці за ним. Як тільки засне, то ми його тоді насядемо, зв'яжемо і в холодну відтарабанимо. Нехай там посидить ізв'язаний до ранку, а вранці ми йому хлосту дамо. Ходім! (Пішли.)

Яка хвиля — тиша, здалеку чути знову — скрипка й бубон грають.

ЯВА VI.

Олекса (крадеться). Скрізь тихо! Здається, нікого нема! Був дома й не застав дядька:

пішов підводу шукать у город. От напасть! Утік із холодної, щоб хоч побачиться з Галею. Пішов би на весілля — страшно: чого доброго там іздибають, як кинуться шукать. Та вже скоро повинні дівчата йти з того боку, так я тут і побачу Галю . . . Ач, стара собака, чого заманулось? Молодої дівчини, та ще найкращої! Думав, як бідна, то й поквапиться. Не в ті взувся! Ще . . . Бог змилувався, хоч дядько Панас надійшли, то не дадуть пропасти, а то прямо хоч живий у землю лізь та й годі. Сьогодні Петро в холодній розказував, що дядько завтра поїдуть до справника. Пострівай, лисий, коли б мені тільки відбуть цю оказію — я тобі бебехи надсаджу, піймаю я тебе в дячихи!

ЯВА VII.

Дівчата співають весільної пісні й переходять кон.

На добра-ніч, подружино,
Бо вже ми йдемо,
Уже ж твоє дівування
Собі беремо.
Ой, беріте, подруженьки,
Та діліться,
Та за моє дівування
Не сваріться!

Як дівчата переходять кон, Олекса підбігає до Галі і придержує її.

Галя. Хто це?

Олекса. Голубко моя, це я.

Галя. Ти, Олексо? Тебе випустили? Ну, слава Богу! Що, вгамувався старшина?

Олекса. Де там тобі вгамувався! Я втік, щоб із тобою побачиться та побалакать, бо завтра треба їхать у прийом.

Галя (обнімає його). Бідненький!

Олекса (обнявши Галю однією рукою). Ні, моя зоре! Я багатіщий далеко від старшини, бо ти мене любиш!

Галя (тулиться до нього). Бач, який багач! А що ж я буду робить, як тебе приймуть у москалі?

Олекса. Дядько переказували через Петра, щоб не боявся. Старшина хоче підлогом віддать мене, щоб тебе висватать. Я вільготний, кажуть.

Галя. А щоб він не діждав, щоб я пішла за нього заміж! Що собі в голову забрав! Аби ти мене не забув, а я буду і з москалів тебе дожидаться, орле мій!

Олекса. Моя лебідонько! (Цілуються.)

Галя. Серце! (Мовчать.)

Олекса. І чого їм треба, пекельним душам? Та нехай вони тямляться — тепер я щасливий. Я не вмію тобі сказать, як мені гарно! А вимучився за ці два дні, що тебе не бачив, страх: здалось — год сидю. Тепер мов і біди ніякої не було.

Галя. А мені зараз і думки ніякі в голову не йдуть. Мовчала б отак цілу ніч! Так би й заснула!

Олекса. Ходім до вас на горбд, там посидимо. (Здалеку чуть голос Панаса: «Бодай тебе завійна взяла!»)

Галя. Чуєш?

(Прислухаються. Голос Бурлаки: «Спалю, всю худобу поріжу».)

Олекса. Хтось б'ється, чи в холодну когось ведуть, тікаймо! (Виходять. Голос Бурлаки: «Сонного зв'язав та й ізнущаєшся! Бодай вам руки покорчило! Луципір!» Голос Старшини: «Ходім, ходім, голубчику, в холодну».)

ЯВА VIII.

Виводять Панаса зв'язаного.

Бурлака. Я тобі цього в вік вічний не подарую! Унукам закажеш! Не будеш же ти мене держать у холодній до смерти.

Старшина. Добре, добре! От як завтра дамо хлосту, то посмирніщаєш — о, посмирніщаєш!

Бурлака. А щоб ти своїх дітей не побачив, коли це станеться! (Силкується розірвати вірьовку.)[1]) У! . . .

Старшина. Ха, ха, ха! Не розірвеш! Вірьовка нова!

---

[1]) мотуз (мос.)

Бурлака. Караул, розбійники!

Сидір (б'є Бурлаку по шиї). От тобі розбійники! (Пхає його в двері, звідкіль чуть стогін. Сиді замика двері.) Сиди там! Ач, укусив за пальця чиста собака!

Старшина. Тепер тільки Олексу знайти і діло наше гуде!

Сидір. А де ж він дінеться, — знайдемо може, вже й ведуть.

Старшина. Ходім, хлопці, до мене: по трудах я дам вам по чарці. Натомились добре Я вже думав ви́пручається. Здоровий страшенно. Де ж, одвірок вирвав рукою! Вигулявся коло овець. Нехай тепер попостить! Ти Сидоре, його доглядай, поки я приїду з прийому, а там ми йому дорогу найдемо.

Сидір. Та вже будьте певні! (Виходять.)

Парубки переходять кон і співають:
«Ой, чумаче, чумаче . . .»

Ява IX.

Пріська штовхає Петра, а той опинається.

Пріська. Іди, йди! Посидів у холодній, то ще хочеш посидіть? . . .

Петро. Та мені треба було Панаса знайти.

Пріська. Знаю я, якого Панаса! Чого ти витріщав очі на Йваниху?

Петро (сміється добродушно). Ну, та й дурна ти, вража бабо! Сказано — баба, та й годі!

Тобі раз-у-раз на думці пусте! От хиба́ . . . Пусти, мені треба безпремінно Панаса найти, він мене шукав!

Пріська. Говори кому инчому, а я знаю тебе, здорова собако! Тобі однієї жінки мало!

Петро (обніма Пріську). Ох, ти моя голубко!

Пріська (штовхає Петра). Та відчепись, маюко!

Петро. От напасть! У день старшина, а вночі жінка під арештом держать! (Щезають.)

ЯВА X.

Гріщить вікно в холодній. Потім випадають дошки і Панас вилазить.

Панас. О, Господи милосерний! Зроду такого сорому не переживав, як оце прийшлось на старість! О, тепер же або жив не буду, або тебе доканаю! Землею, небом і Богом заприсягаюсь, що мав би зогнити в острозі, а це тобі, Михайле, не пройде даремно!

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Волосне правлення.

ЯВА I.

Писар (сидить на землі сонний, протирає очі й оглядається кругом). Оце так у волости й заснув. (Стогне, піднімаючись із землі, й береться за голову.) А в голові гуде, то, їй-Богу, неначе вітер у димарі! Учора передав куті меду! Добре, хоч рано прокинувся: ніхто не бачив, що я тут валявся! Аж за серце смокче, так погано! (Позіхає й потягається.) А тут іще й роботи до біса. Послали в город бумагу, щоб Бурлаку арештували і як безпашпортного привели. Оце сьогодні повинен зібраться сход і підписати приговор, щоб, як Бурлаку приведуть, то ми його назад. Треба писати приговор, поки що. Я так думаю, що Бурлака, як насидиться в острозі, то укоськається і, хоч його й вернуть, перестане лізти в вічі. Тоді вп'ять кури! . . . Погано буде, як він там успів набрехать справникові! Тільки ж Казюка не повинен допустить, распоряженіє зделано акуратно!

ЯВА II.

Писар і Сидір.

Сидір (входить). А ви вже тут? Раненько!

Писар. Бо тут і спав.

Сидір. Невже?

Писар. Їй-Богу! Не тямлю, як і розійшлися!

Сидір. Добре смикнули!

Писар. А ви хиба́ менше за мене?

Сидір. Так хоч додому дотяг. Учора старшина казав, щоб виготовили приговор за Бурлаку до схода. Скоро люде почнуть збіраться на сход. Я оце знову декого похмеляв.

Писар (сіда за стіл). Руки так тремтять, неначе пропасниця трусить! (Бере перо.) Еге, й пера не вдержиш! Ні, мабуть, треба пропустити, бо такого тут нашкрябаю, що й сам опісля не розберу. (Чистить ножичком перо.) З тією ще статистикою одно нещастя, треба мерщій кінчать. (Кривиться й береться за голову.) Чи вас чортики не хапають?

Сидір. Хапали, та я вже похмелився.

Писар. Так ідіть, принесіть мерщій, бо мені треба писать, а тут руки не стоять! Добре, що вчора написав за Петра до вчителів. А йому загадували, щоб прийшов?

Сидір. А як же, він повинен скоро прийти.

Писар. Треба до схода його вислать, щоб не мішав, бо як він є, то багато за ним тягне руку. (Передивляється бумаги.) Не сьогодні-завтра буде потвержденіє від станового. Чого ж ви мнетесь? Ідіть мерщій!

Сидір. Зараз, зараз! Тільки покиньте ви ту статистику, а пишіть, що нужніще.[1]) (Виходить.)

ЯВА III.

Писар (сам). Ну, коли ти тут будеш робить? Раз-по-раз оказія! Олексу в москалі здали, то вдвох зі старшиною чотирі дні й чотирі ночі пили. (Крутить цигарку.) Нехай старшина на радощах: він, старий дурень, і досі дума, що Галя піде за нього заміж, як Олекси не стане в селі, а вже я з якої речі пив — сам не знаю. «Пий,» каже, «за те, що розумно придумав і зробив так, що Олекса, маючи вільготу, пішов у москалі». І пили донське, аж у город їздили! Та так був опух від перепою, що, як глянув дома в дзеркало — перелякався: дивлюсь у дзеркало, а звідтіль визира собака. Їй! Оглянувся кругом — собаки й у хаті нема. Коли я гарненько придивлюся, аж то мій вид на собачий перевівся. Після того, мабуть, днів п'ять не пив, поки одтух, і принявся був за статистику, а тут нова оказія. Тепер, чого доброго, знову до собаки доп'єшся! (Бере бумаги й чита то одну, то другу, показує вид,[2]) що не розбіра. Одкашлюється і знову чита. Далі бере щоти.) Озимої пшениці посіяно 200 десятин. (Кладе на

---

[1]) потрібніще

[2]) вдає (мос.)

щотах 200.) Ні, поставимо 150 . . . А як скажуть — мало? Нехай 200. (Щита). Не виходить итог,[1]) хоть сказися! (Одклада лист і бере другий.) З цією хвормою підождемо, — на свіжу пам'ять зроблю. (Бере знову лист і б'є по бумазі.) Оця мені хворма трудна! Позавчора мудрував, мудрував про хвабрики — на превелику силу склав. Та ще Бог його зна, як воно буде: олійниці не щитав, може, й вони хвабрики? Головоломне діло, а на віщо воно — і сам не знаю! Торік становий лаяв мене, що й опізнився, й напутав багато, а як його й не напутаєш, коли каждодневно в голові джмелі гудуть? (Щита: скида те, що поклав, знову щита.) Чого той Сидір бариться, — вже аж за печінку тягне! Як похмелишся, наче трохи порозумніщаєш. (Щита.) Мужська пбла[3]) дворян . . . Скільки їх? (Кладе на щотах) 35! Ну, а як більше, або меньше? (Сміється.) Та нехай ідуть та сами полічать. 35 — так і буде! Женська пбла[2]) . .

ЯВА IV.

Писар і Петро.

Петро (входить). Здрастуйте вам та Боже, поможи!

---

[1]) загальна сума, итого (мос.) — разом, при додаванню

[2]) чоловічого полу, жіночого полу, себто: чоловіків, жінок

Писар (здрігнувся). Тьфу! Злякав! Не мішай, зділай милость! . . Женська пола . . де ж вона, та цифра? А бодай тебе . . . мішають раз-у-раз . . . загубив . . . Женська пола . . . женська пола . . . чого тобі треба?

Петро. Хиба́ я знаю, чого покликали?

Писар. От ти й роби тут статистику! (Підніма голову.) А, це ти, Петре?

Петро. Я. Що тут за діло таке?

Писар. На тебе вчитель жалівся, казав, що ти требував[1]) вивчити твою собаку в школі — тоді будеш платити гроші на школу.

Петро. Ну, так що ж, що казав? Велике цабе ваш учитель! А за віщо я буду даремно гроші платить? Може, це й не на школу, — по чім я знаю? Хиба ви книги нам показуєте?

Писар. Ти, Петре, не вчись у Панаса, бо й тобі те буде, що йому.

Петро. За віщо? От яку обиду[2]) зробив учителеві! Я ж і не йому казав, а Сидорові! Та де ж — лізе та й лізе в вічі: давай гроші на школу! А я йому й кажу: не дам, бо в мене дітей немає в школі; нехай, кажу, той дає, чиї діти в школі вчаться, а як хочете, кажу, з мене гроші править, то нехай учитель вивчить мого собаку Гарапа читать і писать, — однаково в мене дітей нема. Ото тільки

---

[1]) домагався, казав
[2]) кривду, образу

всього й казав для штуки. Який великий гріх!

Писар. Бо й великий! Як ти міг сказать, щоб учитель вчив твою собаку там, де християнські діти вчаться? Тепер, он яка тобі покута: візьмеш оцю бумагу й підеш із нею до всіх учителів. Нехай прочитають її й розпишуться, що ти в них був.

Петро. Щó ж то за бумага? Може, ще всякий учитель штовхана мені дасть, як прочита її?

Писар (бере бумагу й чита). Слухай: «Господамъ учителямъ и учительницамъ. Волостное правленіе просыть покорнѣйше васъ, гг. учителя и учительницы, розъясныть посылаемому при семъ крестьянину Петру Червоненку, какъ должно обращаться крестьянину къ народнымъ учителямъ и учительницамъ и школамъ, ибо дозволительно ли выраженіе его, Червоненка, противъ учителя въ томъ, что сельскія власти понуждали его, Червоненка, къ платежу на школу оклада по разверсткѣ общества, то Червоненко выражался противъ чести народныхъ учителей, какъ не имѣетъ дѣтей, то говоритъ: пусть учитель выучить мою собаку читать и писать въ той школѣ, гдѣ обучаются крестьянски диты и тогда только онъ согласится платить повинности на сельскую школу, какъ не имѣетъ дѣтей, не

имѣвши дѣтей, то волостное правленіе предполагаетъ лучше идти ему самому въ школу и учиться грамотѣ, а не оскорблять тѣмъ народныхъ учителей, ибо хотя собакъ и обучаютъ, но не такіе учителя и не въ народныхъ школахъ, и болѣе того, что собаки грамотѣ писать и читать выучить нельза, то разъясните ему, гг. учителя и учительницы, суть дѣла, какъ онъ долженъ обращаться къ учителямъ и народнымъ школамъ, не оскорбляя таковыхъ своими выраженіями.» (Дає бумагу Петрові.) На та йди здоров, бо мені ніколи.

Петро. Що ж воно таке? Я нічого не розберу! То це волость хоче мене в школу оддать, чи що?

Писар. Та ні. Підеш до вчителів, вони з тебе поглузують трохи — тямиш?

Петро. А як не піти?

Писар. То в холодну запремо.

Петро. А бодай тебе! І так гірко жить, а тут ще паничів учителями понадавали! Бійся за нього й поза очі щонебудь казать! (Взяв бумагу.) Треба повісить, бісової пари, Гарапа, а то через його ходи тепер . . . А все Сидір, це вже Сидір, це вже його масло!

ЯВА V.

Ті ж і Сидір.

Сидір (з пляшкою). А цей чого тут?

Петро. Хотів був тобі ребра полічить, та

ніколи — піду до вчителів, може, порозумніщаю. Прощайте. (Йдучи.) А ти, Сидоре, за брехні своєю смертю не вмреш. (Вийшов.)

Сидір. Ти не дуже . . .

Писар. Годі вам, — давайте! (Потира руки, слину ковта, а далі, сплюнувши, каже.) Та давайте бо вже, а то неначе хто крючками тягне за печінку!

Сидір (налива). Нате, нате!

Писар (п'є помалу, смакуючи. Сидір виймає кусочок хліба й подає; писар спльовує, нюхає хліб і віддає назад). Ну, більше сьогодні не треба. Тепер покурю, та й за статистику! (Робить цигарку. Сидір п'є; чути дзвінок поштарський, Сидір торопко ховає пляшку й чарку, а писар підбігає до вікна.)

Писар. Тьфу! Думав — становий!

Сидір. А то ж хто?

Писар. Земська почта . . . Мабуть, вже є щонебудь за статистику! Коли б мерщій її здихаться — здається, аж поздоровшаю.

ЯВА VI.

Почтар (з сумкою через плече). Здрастуйте!

Писар. А моє вам почтеніє, Полікарп Данилович! А що новенького?

Почтар. От вам письмо від Казюки, а от вам почта, може, тут і є що нове. Я вже третій день із гóрода. Поспішаю оце, щоб хоч сьо-

годні на ніч вернуться, — просрочив[1]) трохи. А у вас почти нема?

Писар. Та єсть тут срочні[1]) бумаги про статистику, та не готово, а через неї й другі бумаги лежать . . .

Почтар. Ну, бувайте здорові! Ніколи мені. Ще діло є до попа. (Чоломкається, виходить.)

Писар. А ну, зараз прочитаємо письмо Казюки . . . (Чита.) Бач, Ирод!

Сидір (трівожно). А що там?

Писар. Панас наш у городі, подав донос, що гроші оброчні розтрачено, представив приговори підложні . . . і де він, чорт, достав їх?

Сидір (трівожно). Що ж воно буде тепер?

Писар. Побачимо.

Сидір. Покиньте ви оцю статистику та робіть, що нам нужніше: пишіть приговор за Панаса, щоб його зараз у острог: тоді й доносові його не так поймуть віри.

Писар (невдоволено). Де ще те теля, а ви з довбнею бігаєте!

Сидір. Як де? Та я завтра сам поїду в город, загарештую Панаса і приведу.

Писар (сердито). Постривайте, ще ж не все прочитав. (Чита.) Бач . . .

Сидір (трівожно). А що?

---

[1]) перейшов реченець, припізнився; срочні бумаги — письма, на реченець призначені

Писар. Не мішайте! . . . (Чита.) Он як! Олексу випустять. Панас найшов у гброді нашого попа, і той дав бумагу, що в нього є її мати, і що він один син у сім'ї, та ще Петро являвся й дав показаніє,[1]) що Олекса один син у матері.

Сидір. Я ж казав старшині: не сваріться з попом, бо пригодиться, — не послухав! . . .

Писар (розпечатує пакети й чита). От тобі й за Олексу требують об'ясненіє. І статистику требують! . . . А, бодай тебе в жито головою! Не знаєш, за віщо й браться!

Сидір. Нам найперше треба Бурлаки здихаться. Він усьому причина!

Писар (розпечатавши послідню бумагу, радісно). Попався, попався!

Сидір. Хто? хто?

Писар (потира руки). Панаса арештовано в городі. Пострівайте. Еге, вже п'ять день, як його загарештували . . . що ж воно за знак, що й досі не привели? Може, втік? . . . Ну, причепилась сатана! Як було гарно, поки не було в селі цього пройдисвіта, а тепер хоч тікай. Наробить він клопоту!

Сидір. Приведуть, а ми його з приговором назад, у острог!

Писар. А оброчні гроші де? Хиба́ не

---

[1]) засвідчив

знаєте! Як присікаються зараз, що тоді буде, де їх візьмеш?

Сидір. Та не лякайте, ну вас к бісу! Неначе маленькі . . . хиба первина! Коли б тільки старшина сьогодні вернувся, щоб на завтра в город до Казюки поїхать, а там уже діло повернуть . . .

Писар. А де ж старшина?

Сидір. Казав учора, що раненько поїде на базар у Мазурівку. Піду лишень я оце довідаюсь, чи не приїхав старшина. (Виходить.)

ЯВА VII.

Писар (один). Ні, скінчу статистику, та й в одставку! . . . Цей Бурлака чоловік непевний. Олексу вже вернув. Тепера, як громада дознається, що він Олексу вернув, зараз на його сторону повернеться: побаче, що можна воювать, — а тут іще й оброчних грошей нема! . . . Що Казюка зробе? Хиба діло до весни затягне . . . побачимо! Черкнемо приговор! (Бере бумагу й пише; написавши трохи, чита, перше тихо, а потім голосно.) «Односелець нашъ Афанасій Зинченко, возвратившись зъ бродяжничества, де пробывъ болѣе 20-ти годовъ постоянно предается пьянству и разврату, а зъ таковаго поводу бунтуетъ общество, чинитъ обиды старшимъ, не взирая на званіе» . . Здається, добре. (Знову пише)

ЯВА VIII.

Писар і Провожатий.

Провожатий (входить із палицею й бумагою в руках). Здрастуйте.

Писар (не слуха його й не бачить. Чита). «По таковымъ прычынамъ, а равно принимая во вниманіе неисправимость Зинченка, приговорили: Вышеупомянутаго Афанасія Зинченка, какъ испорченнаго, неисправимаго, развратнаго и порочнаго члена общества нашего, бывшаго однажды подъ слѣдствіемъ, который можетъ имѣть пагубное вліяніе на своихъ односельчанъ — выселить въ Сибирь, для каковой надобности и передать его въ распоряженіе правительства, принявъ всѣ издержки на общественный счетъ. Приговоръ сей представить на утвержденіе въ крестьянское присутствіе, а до того онаго Афанасія Зинченка, по приводѣ его изъ бродяжества, въ которомъ онъ вновь состоитъ, дабы онъ не скрылся, содержать подъ арестомъ при волостномъ правленіи» . . . Ну, слава Богу, одною роботою меньше! (Глянувши на провожатого.) А тобі чого треба?

Провожатий подає бумагу.

Писар (прочитавши бумагу). Як раз поспів: приговор готов і Бурлаку привели! От радий буде старшина! Де ж арештант?

Провожатий. Нема.

Писар. Як нема? Це ж бумага, що він препровождається за строгим караулом? (Чита.) «Препровождать и наблюдать, дабы арестантъ въ пути слѣдованія, или во время ночлега не могъ учинить побѣга.»

Провожатий. Та він і не біг, а так пішов собі, та й годі.

Писарь. Так ти його пустив?

ЯВА IX.

Ті ж і Сидір.

Сидір (входить). Ну, слава Богу, приїхав Михайло Михайлович! Якось не так страшно, як він дома, а то ви мене зовсім перелякали тими гаспидськими бумагами! . . . Зараз і старшина йде за мною.

Писар. От вам нова закуска!

Сидір (трівожно). А що там таке?

Писар. Ось, бачите — що! (Показує бумагу.)

Сидір. Та Бога ви бійтесь! Кажіть мерщій, що там таке, — хиба́ я грамотний, що ви мені бумагу тикаєте!

Писар. Панас із дороги втік! Оце й провожатий.

Сидір. О!? Так ти такий, голубчику, сторож? Як же ти смів пустить арештанта?

Провожатий. Хиба я його пускав?

Сидір. А хто ж його пустив?

ЯВА X.

Ті ж і Старшина.

Старшина (входить). Кого пустив?

Сидір. Панаса.

Старшина. Хто?

Писар. Оцей чоловік.

Старшина. Га? . . . Що? . . . Він пустив Панаса?! . . . Закувать його в кандали![1]) Перебрить голову йому! Мало . . . убить його, як собаку! Бач, як служать обществу! . . . Ти знаєш, кого пустив? Знаєш? . . . Розбійника випустив, він у нас у Сибір приговорений. (До писаря.) Пишіть протокол. (Писар сіда писать.)

Сидір. Пишіть, Омеляне Григоровичу!

Писар. Та відчепіться!

Провожатий. А на віщо ж розбійника посилають із одним чоловіком? На такого гарештанта і п'ятьох мало! Що я йому зроблю, коли він, як би загилив мене по потилиці, то, мабуть, би і до завтрього не дожив.

Старшина. Хоч би він і вбив тебе, то ти не смів його пускать: куди він, туди й ти!

Сидір. Куди він, туди й ти!

Провожатий. Я йому кажу: «Ходім, дядюшка, у волость,» а він і не слуха. «Іди,» каже, «коли тобі треба, я там нічого не забув,» та й пішов собі другою дорогою у бік.

---

[1]) кайдани

Старшина. Нехай іде, а ти повинен назирці за ним.

Сидір. За ним назирці.

Старшина (до Сидора). Не мішайся.

Провожатий. Я за ним. Він каже: «Покинь лучче мене, я додому шлях знаю і прийду. А щоб мене водили, як арештанта, не привик!»

Старшина. А ти злякався, та мерщій навтьоки![1])

Провожатий. Злякалися б і ви такого чоловіка. Він оглянувся та й каже: «Іди ж, іди, чоловіче, прямо у волость, і я туди прийду!» Та так ції слова сказав, що, мені здається, і ви б послухали!

Старшина (до писаря). Пишіть усе оце у протокол! . . . А ти, Сидоре, біжи, позви сюди десяцьких та ще візьми чоловіка п'ять із добрими кілками. Тепер я бачу, що він не хотів безчестя, щоб його, такого хороброго лицаря, привели, а незабаром і сам буде! Певно, що він піде зараз до Галі зо звісткою, що Олексу випустять; а ми його там ізв'яжемо зараз та в арештанську, а завтра з приговором в острог. Нехай не ґвалтує, иродів син! Отут він мені сидить! . . . Та ззивай людей на сход. (Загляда до писаря в бумагу.) А приговор готов?

Писар (не підніма голови). Готовий.

---

[1]) навтікача, навтеки

Старшина (показує на провожатого). Він вам не нужен?

Писар (пише). Ні.

Старшина (до Сидора). Одведи його в холодну, а сам біжи ззивай десяцьких і понятих,[1] та людей на сход — що вони баряться?!

Сидір. Зараз. Знаєте, що? Я зайду з людьми в шинок та дам їм по добрій чарці, так вони будуть сміливіщі, як прийдеться з тим Иродом воювать, бо він же так не здасться, хиба́ ви його не знаєте?

Старшина. Добре, добре! Розумно пригадав. Веди ж оцього дурня в холодну.

Сидір (до провожатого). Ходім!

Провожатий. Змилуйтесь, господин старшина! За віщо ж ви хочете занапастить мене? Хиба ж я винен, що мене одного послали провожатим із розбійником?

ЯВА XI.

Ті ж і Панас; тихо входить і стоїть біля дверей.

Старшина. От ми змилуємся! . . . Пустив арештанта — тепер сам будеш арештант і замісць його в Сибір підеш!

Провожатий. Помилуйте, за віщо ж?

Старшина (до Сидора). Веди його! Не пускай арештантів!

---

[1]) Понятими звуть зі сільської поліції людей, що виловлюють злодіїв, утікачів, проводять арештантів і т. д.

Бурлака. Він арештанта не пустив, ось тобі й арештант! (На хвилину картина: старшина, почувши Панасів голос, повертається до його й мов онімів; писар скочив зі стільця, звалив щоти, а Сидір, одхилившись, неначе на його хто замахнувся, хутко виходить.) Полякались, нечестиві! За віщо ти хочеш чоловіка садовить? Від злости, що не по твойому вийшло? Бачиш, прийшов сам без провожатого.

Старшина. Прийшов без провожатого, а підеш звідсіля з провожатим! Громада приговорила вислати тебе в Сибір! Сьогодні і приговор підпишуть, уже готов ось. А прочитайте йому.

Писар одкашлюється і встає.

Бурлака. Не треба! (Писар сіда.) Мовчав би ти лучче! Я знаю, що підлогом можна зробить усе! Але побачимо, як воно дальше буде! Може, ще замісць мене ти підеш у Сибір, — Воряга![1]) Прийде незабаром і на тебе твоя! Ти думаєш, що так тобі пройде? Ні, я тобі кісткою в горлі стану, подавишся! Не справдяться твої гидкі заміри — не справдяться! Подивися ти у свою душу: хиба́ тобі видко других винуватити, коли ти сам замазаний, як та ганчірка, що каглу затикають? У вічі не глянеш сміливо!

---

[1]) злодюга

Старшина. Не смій розказувать у волости, я тобі тут рот заткну!

Бурлака. Ні, я тобі заткну! Украв громадські гроші та й баришуєш із жидом; підлогом хотів парубка віддать у москалі, щоб жениться на його дівчині, підлогом наділи в людей поодбірав; підлогом хочеш і мене запакувать, та ще й рота затикаєш? А не діждеш ти, хвойднику всесвітній, щоб я мовчав!

Старшина (до провожатого). Бери його, це твій арештант, і веди в холодну, а то я тебе запру!

Провожатий хоче брать.

Бурлака. Не зачіпай, дурню! Він бреше. Ти бачиш, я ось-де у волости стою й не втікаю ні від тебе, ні від його, — нехай сам бере, як йому треба! (Підступа до старшини, а той відходить до писарського стола. Писар ні в сих, ні в тих.) Чого ж ти тікаєш від мене? Я хочу тобі подякувать за твій приговор!

Старшина (перелякано). Чого тобі треба? . . . Не лізь! . . . Омеляне Григоровичу, де ви в бісового батька? — Він тут задавить мене! . . . Пишіть протокол!

Писарь. Де два б'ються, третій не мішайся!

Бурлака (припер старшину до столу). Злодюга, де твоя честь? У . . . (Неначе хотів кинуться на його, та опам'ятався.) Тьфу! Смердючий,

рук паскудить не хочу! (Відходить.) У Сибір! За що ж? Я не вкрав, не вбив, кривди нікому не зробив; хотів овець оборонить від вовка, а вони сами йому в зуби лізуть! Пропадайте ж, коли так! (До старшини.) Пам'ятай, Михайле, що буде каяття — не буде вороття . . . і з Сибіру є сюди шлях! . . . (Виходить.)

Завіса.

ДІЯ П'ЯТА.

У Галі в хаті.

ЯВА І.

Галя (сидить за столом, замисливши́сь). Нещасна моя доля! От уже друга неділя, як Олексу приняли в москалі, а дядько Панас пішов із села й вістки не подає. Мати сердяться, що-дня силують, щоб ішла за противного, осоружного старшину. Що його робить у світі божому — й сама не знаю? (Співа.)

Зеленая ліщинонько,
Чом не гориш, та все куришся,
Гей, молодая та дівчинонько,
Чого плачеш, чого журишся?
Ой, як би я суха була,
Я б горіла, не курилася,
Ой, коли б знала, що за ним буду,
Не плакала б і не журилася.

І не плакала б, і не журилася . . . А як його не вернуть, а мене присилують вийти за старого Михайла, я сама собі смерть заподію.

ЯВА II.

Галя й Олена.

Олена (входить). Добри-вечір, сестричко!

Галя (сполохнувшись). Ох, як ти мене злякала! Ну тебе!

Олена. Ото, яка бо ти стала полохлива! А все через те, що журишся. Ти вже й на себе не похожа. Не журися, сестро, Бог милостивий — Олекса вернеться: мати казали, що якусь бумагу дядько Панас подав і начальник обіщав одпустить Олексу зовсім.

Галя. А мати коли бачили дядька Панаса?

Олена. Та вже, мабуть, днів п'ять, як вони приїхали з города.

Галя. Чом же й досі ти не забігла до мене? Розкажи ж, сестро, що мати казали, чи бачили Олексу?

Олена. Та я за тим же й забігла, щоб розказать. Я сама тільки вчора прийшла від Шуляка, була коло машини. Оце зараз іду до Палажки, щоб віддала хліб, вона в нас позичала, а мати ждуть сьогодні Олексу, кажуть, що безпремінно буде. Вони, ненько, цілий сувій полотна віддали якомусь писареві, щоб скоріще Олексу пустили. Обіщав, що у п'ятницю, се-б-то, сьогодні, Олекса вернеться.

Галя. Дай, Боже! . . . Ти не чула, сестро, що то вчора про дядька Панаса всі громадяни судили в волости!

Олена. Ох, чула! Бодай не казать! Вітчим казали, що дядька Панаса засудять кудись далеко.

Галя. За віщо ж?

Олена. Не знаю.

Галя. І ні один не заступився?

Олена. Заступався, кажуть, Петро, Боже, як заступався, і ще дехто; так Петра кудись послали, а сьогодні сход; оце зараз пішов вітчим туди. Прощай, сестро, мені ніколи.

Галя. Посидь трошки: матері нема, пішли до Савчука на той бік, а мені так важко одній сидіть, аж плакать хочеться.

Олена. З радістю посиділа б, та нема часу. Якщо Олекса прийде сьогодні, то я дам тобі звістку.

Галя. Скажеш йому, щоб до мене зайшов, мені якось ніяково йти до вас.

Олена. Добре. Він тебе визве,[1]) як перше викликав! Прощай! (Виходить)

ЯВА III.

Галя (одна). Бідний дядько Панас! Вони за всіма оступаються, а всі проти них! А, може, є такі, що жаліють, але що з того: тут він тебе жаліє, а тут же біда трапилась, не посміє голосу одвести, щоб зарятувать чим! (Мовчить.) Ох, як важко на душі! Дядько Панас був мені й Олексі замісць рідного батька, а скільки він помагав і другим?! От тобі дяка яка! Коли б йому звістку подати про те, що

---

[1]) викличе

тут без його сталось, може б він сюди не вертався? . . . (Мовчить.) Яке тепер мені з Олексою щастя буде, коли такого чоловіка, що замісць рідного батька був, запакують . . . і запакують, певне, через мене? . . . Господи! Не допусти дядькові Панасові попастись у руки ворогам його! Тільки подумаю про це, то зараз за серце вхопить, мов гадина коло нього обів'ється! Нудно ж мені тепер отут у селі сидіть, покинула б усе й пішла б світ за очі, як би не мати! (Співа):

Ой, глибокий колодязю,
Золотії ключі:
А вже ж мені докучило,
В світі горюючи.

Входить Бурлака і слуха послідні слова пісні.

ЯВА IV.

Галя й Бурлака.

Бурлака. Чого тобі, дочко, горювати? Твоя доля ще не вмерла!

Галя (здрігнувшись, обертається). Дядько! (Кидається йому на шию й цілує.) Батьку мій рідненький!

Бурлака. Годі, дочко, годі, заспокойся!

Галя (усміхається і сльози втира). Як мені радісно й як мені тяжко, що ви прийшли!

Бурлака. Чого ж так — і радісно, і тяжко?

Галя. Ви ще не знаєте, що тут . . .

Бурлака. Знаю вже. Я давненько прийшов у село, та декуди заходив і де про що довідався. Старшина хоче здихаться мене. Вже скілька днів поїть громаду, щоб зробили приговор вислать мене в Сибір. Сьогодні я його бачив у волости, він хотів арештувать мене, та побоявся силою лізти, бо нікого в волости, як на те, не було. У мене в голові миттю пронеслась думка — там задавить його, анатему, і вже підступив до нього, в середині аж трусилось і в голові почало шуміть. Як би ще одна хвилина, одна ураза — і закипіло б отут (показує на груди). І зробив би те, що тільки думкою пронеслось у голові. Але він так злякався і таким гидким мені здався, що я тільки плюнув йому межи очі та й пішов. Там сход збірається. Заходив оце до Петра — дома нема, кажуть, кудись послали. Тепер не буде кому й заступиться. Важко мені, дочко, на душі, гріха боюся, а без гріха не обійдеться, бо мене всього вогнем палить, як я подумаю, яку неправду хочуть дурні вівці зробити! Просив Семена, щоб прийшов сказать, що там громада зробе. Якщо приговорять — то щоб не лізти гріхові в вічі, я зараз таки вп'ять ізмандрую. Поїду знов у город, там найшов доброго чоловічка, він порадить, як і що робить. І зайшов тільки для того, щоб тебе побачить і розказать тобі, що Олексу не-сьогодні-завтра вернуть. Я

доказав, що його підлогом одрізнено[1]) від матері й показано одинцем. Недовго воювати старшині, скоро повинен приїхать на слідство непремінний член.

Галя. Тяжко бачить, що ви нам щастя готуєте, а собі напасть накликаєте. Не радісно мені тепер і Олексу бачить, коли вас на старість зашлють у чужий, далекий край.

Бурлака. Не кажи так, дочко, бо ти мене розсердиш! Що б ти сказала, як би чоловік топився, а я кинувся рятувать його, та й сам потонув? . . . «Божа воля» — сказала б. Отже й тут так. Я потону, а ти й Олекса будете жить. На безталанні одного вироста щастя другого! Все від Бога . . . Та ще поборемся: може, ще й не потону . . . Не журись, будь розумна, люби Олексу попрежньому, то й будете щасливі, а я свій вік прожив, горюючи — мені однаково . . . А мати де?

Галя. Та пішли на той бік, вже скоро повинні б і прийти. Може ви, дядечку, чогонебудь попоїли б?

Бурлака. Хотілось дуже їсти, та й перехотілось із пересердя. Семен увіходить.

ЯВА V.

Ті ж і Семен.

Бурлака. Ну, що?

Семен. І не розбереш, такий ґвалт! Більша

[1]) відокремлено, що нарізно живе від матері

половина так іде, щоб підписати приговор, і вже пішли у волость.

Бурлака. Продають! (До Галі.) Якщо є лишній хліб, то дай мені на дорогу та знайди мої сакви й пояс, що я зоставив у вас, як їхав у город.

Галя. Зараз, дядечку, сакви й пояс, здається, в комору мати поклали. (Виходить.)

Бурлака. А ти, Семене, біжи зараз, запрягай коней, та повезеш мене у город. Я зараз до тебе зайду.

Семен. Я скоро справлюся, а ти не барись. (Виходить.)

ЯВА VI.

Бурлака (один, довго мовчить). От тобі й дожив віка межи своїми людьми! Ріс у степу, старіти став у степу, у степу й помру! Важко на серці! Один, скрізь один! Чудно склалась моя доля! Чи воно без талану чоловік уродиться, чи талану в Бога не заробить? . . . Голово, вже стара голово, де прихилишся? . . У Крим . . . Знов перекопські степи . . . Там усякий кущ і камінець буде нагадувать молодість, що марно, марно пройшла! . . . Ох! Що це я? Ще розкисну, чого доброго! Якось так гидко на душі й ніби аж плакать хочеться . . . . цього ще ніколи не було. (Увіходить Галя, несе сакви й пояс, на котрому в пихві ніж чабанський прив'язаний.)

ЯВА VII.

Бурлака й Галя.

Галя. На́те, дядечку, сакви — тут я поклала кусок сала й хліб.

Бурлака. Спасибі тобі. Що ж це матері нема так довго? (Зніма з пояса ніж і підперізується, надіва через плече сакви.) Нехай ніж зостанеться, бо по городу недобре якось із ножем ходить. (Кладе ніж на стіл.)

Галя. А хиба ви зараз таки й підете?

Бурлака. Мені нічого тута ждать, дочко, бо вони знущаться будуть надо мною. Поїду в город, і, якщо по закону не можна буде дулі піднести громаді, то подамся знову в степи — там легче жити з вовками-сіроманцями, ніж тут із темними людьми, що дурніщі від овець, а лукаві, як сам сатана.

Галя. Дядечку, голубчику! Я покину все, прийду до вас і буду доглядать вашу старість.

Бурлака. Золоте в тебе серце! І я радий, що воно достанеться мойому племінникові. Живіть тут, як вам Бог дасть; про себе ж дам тільки тоді звістку, коли можна буде обох вас біля себе поселить і хазяїнами зробить. Не журись, дитино моя. Одно вже те, що я буду знати про ваше з Олексою щастя, надасть мені сил легче перенести все, те, що зо мною може бути. Ви молоді, ваша доля попереду, а моя що? . . . Мені не страшне ніяке горе! . . .

Досада тільки їсть мою душу, як ізгадаю овець, котрих поїдом їсть Михайло, а вони ще і прислужують йому. Та що маєш робить? Ет, тільки розвередиш[1]) болячку, як почнеш про це балакать! Прощай, — мабуть, я матері не діждуся, а мені не хочеться з Михайлом знову побачиться.

Галя (обніма його). Мій батько, наша оборона, не здолаю свого горя! Я день і ніч буду молить Бога, щоб він послав вам луччий талан на старість. О, як би ви знали, як у мене серце болить! Я рада лучче зараз умерти, ніж роз'єднаться з вами, та ще, може, й на віки!

ЯВА VIII.

Ті ж і Олекса, входить хутко й весело.

Олекса. Здрастуйте! О, й дядько тут! (Обніма Панаса й цілує. До Галі.) Зоре моя, чого ж ти така смутна, не ясна? . . . Мене зовсім пустили, тепер ми будемо щасливі . . . Ти мовчиш? А ви, дядьку, що це — в дорогу наче налагодилися? Я ума не приложу, що тут скоїлось?

Бурлака. Я в дорогу, а зоря твоя пояснішає, як хмара, що трошки затягнула її, одійде далі. Галю, не сумуй! От твоє щастя! (Показує на Олексу.) Живіть любенько й мені в далекій

---

[1]) розраниш

стороні буде радісно згадати про вас. Прощайте ж! Де буду — дам звістку.

Олекса. Що ж це таке, дядьку?

Бурлака. Старшина підвів громаду зробити приговор, щоб заслать мене на Сибір, — так я оце піду шукати правди, а не знайду — утічу туди, де людей нема! Мені ніколи балакать. От вам мій заповіт: поберіться на цім же тижні — я вас благословляю. (Обнімає Олексу, а потім Галю.) Е! Ще розплачусь. (Йде до дверей — двері одчиняються і в хату входять Михайло й чоловіка зо п'ять із дрючками, Панас одступа трохи.) Шукають моєї погибелі! Серце чуло лихо, не дурно воно щеміло!

ЯВА IX.

Ті ж, Старшина й чоловіка зо п'ять.

Старшина. Тепер, голубе, тобі нікуди тікати більш! (Показує на людей із дрючками.) І ще надворі стільки ж.

Бурлака (до старшини). Діявол ти лютий — гірш діявола! (До понятих.) Ви куди лізете? Чого вам треба? Нехай він зна, чого шука, а ви хиба знаєте? Кожний із вас і рідної дитини своєї не захистить, як оцей діявол захоче її ззісти. Він кров вашу п'є, а вам дасть чвертку горілки, купленої на ваші ж гроші, то ви раді помагать його діявольським замірам!

Старшина. Що ви на нього дивитесь? Він усіх вас у вічі лає! Беріть його, йому най-

краще місце в острозі. Накладай на нього заліза, щоб знов не втік.

Сидір. Ось і путо.

Бурлака. Бідні, бідні ви люде! Темні! Хто більш усього[1]) вас любе – того ви женете від себе. Що ж я вам зробив? Чим проти вас провинився? За що ви таким соромом покриваєте мою голову на старість? За те, що вам хотів послужить? . . . Юди, Юди! Продаєте вашу душу й совість!

Галя (пада на шию Бурлаці й ридає). Дядечку, голубчику, сиротами нас покидаєш.

Старшина. Що ви слухаєте його теревені! Сидоре, накладай на нього заліза!

Бурлака (здрігнув, мов гадина полізла за пазуху, а потім до старшини). Знущайся, знущайся! Тепер твоя сила! (Сидір наклада заліза.)

Бурлака (до понятих). Будьте ж ви тричі прокляті! Ввесь гріх на ваші голови ляже.

Старшина (придивляється, як путо надіто). Поверни замок у той бік, ногу буде мулять.

Олекса. Дядьку, Михайле Михайловичу, господин старшина! Змилуйтесь, не знущайтесь над дядьком. Пустіть його, він не втіче! Що хочете, зроблю для вас: два годи буду наймитом без жодної заплати.

Бурлака. Олексо, не проси його смердю-

---

[1]) більш за все (моск.)

чого, розбійника! Не варт він того, щоб до нього й балакать, а не то просить таку гадину!

Старшина. То ти ще й тепер будеш лаяться? Безштанько, голодранець! . . . На ж тобі! (Б'є Бурлаку в лице.)

Бурлака. О, о, о! (Хвата зо столу ніж.) Так здихай же, пекельна душе! (Кидається на старшину.)

Галя (переступа йому дорогу). Дядьку, не занапастіть себе!

Старшина. Візьміть його, розбійника! (Бурлака хвата його за барки.) Рятуйте!

Писар (вбігає торопко). Михайле Михайловиьу! Приїхав ісправник і непремєнний[1]) член, волость запечатали . . .

Бурлака (випускає старшину, кида ніж). Впору приїхали! Не допустив мене Господь многомилостивий до великого гріха!

Старшина стоїть, як громом прибитий.

Завіса.

Ялисавет 1883.

---

[1]) незмінний

До тепер появилися отсі книжки:

1—6а. **Б. Лепкий,** Начерк історії української літератури (до нападів Татар) нове ілюстроване видання.
7. **Ів. Левицький Нечуй,** Запорожці.
8. **Ляфонтен,** Байки (з 4 образками).
9—11. **Карпенко-Карий,** Суєта (зі вступом Б. Лепкого).
12—14б. **Літературні характеристики укр. письменників,** І. Іван Франко (Поезія) нап. А. Крушельницький.
15—16а. **С. Руданський,** Співомовки (зі вступ. Лепкого).
17. **М. Вовчок,** Девять братів і десята сестричка Галя.
18—20. **Ахеліс,** Начерк соціольоґії.
21. **Д. Н. Мамін-Сибіряк,** Чутлива совість.
22—23. **Ніцше,** Так мовив Заратустра. Часть І.
24—25. **Ніцше,** Так мовив Заратустра. Часть II.
26—27. **Юрій Кміт,** В затінку й на сонці.
28—29а. **Збірник** народніх пісень і дум.
30—33б. **Чайківський,** Всесв. Історія І. Стар. Історія з ілюстр.
34. **Кіплінґ,** От собі казочки (з двома ілюстр.).
35—36. **Кіплінґ,** От собі сторійки (з трома ілюстр.).
37. **Берзон,** Новоженці комедія в двох діях.
38—39. **Ніцше,** Так мовив Заратустра. Часть III.
40. **Байки Езопа** (з чотирма ілюстраціями).
41—43б. **В. Барвінський,** Скошений цвіт, повість.
44—47. **Др. І. Раковський,** Психольоґія.
48. **Андреєв, Л.,** Три оповідання.
49—50. **Карпенко-Карий,** Хазяїн, комедія.
51. **Вовчок,** Сестра, Козачка, Чумак (оповідання).
52. **Б. Бернзон,** Понад сили (драма).
53—56. **Чайківський,** Всесвітна історія II. (серед. віки).
57—59. **Ніцше,** Так мовив Заратустра. Часть IV. (кінець).
60. **Марко Вовчок,** Від себе не втечеш (оповідання).
61—62. **Г. Ібзен,** Будівничий Сольнес, драма.
63—64а. **Гоголь,** Тарас Бульба, повість з ілюстр.
65а. **Руданський,** Цар-соловей, казка.
66. **Моліер,** Лікар-Шуткар, жарт в 1 дії.
67. **Котляревський,** Наталка Полтавка, укр. опера.
68—72. **Чайківський,** Всесвітна Історіа III (нововічна).
73—74. **Николишин,** Розладдє (драма).
75. **Вовчок,** Кармелюк. Невільничка (оповідання).
76—77. **Геновефа,** опов. (з образк.).
78. **Куліш,** Орися, Дівоче, серце. Січові гості.
79. **Ольга Кобилянська,** Некультурна (новеля).
80. **Ольга Кобилянська,** Мелянхолійний валець.
81—84. **Франс,** На білих скалах, повість.

85—86. **Л. Толстой,** Живий труп, драма.
87—91а. **О. Барвінський,** Образки з розвитку Р
92. **Яричевський,** Княгиня Любов, драма.
93. **Вовчок,** Сон. Одарка, Чари, Ледащиця.
94—98. **Б. Лепкий,** Начерк іст. україн. літер. Кни
99. **Вовчок,** Інститутка.
100—103. **В. Антонович,** Коротка історія Козаччини
104. **Аверченко,** Гуморески.
105. **Барвінок,** Русалка.
106—107. **Богдан Лепкий,** Літературні характеристи письменників: П. М. Шашкевич. З ілюстр.
108—110б. **Куліш,** Чорна Рада (повість) з ілюстраці вступом і поясненнями Б. Лепкого.
111. **Толстой,** Полонений на Кавказі, правд. п
112—113. **Вергзон,** Вступ до метафізики.
114. **Анатоль Франс,** Комедія про чоловіка, щ нився з немовою, жарт у 2 актах.
115—120. **Олександер Барвінський,** Образки з гро ського і письменського розвитку Русинів, П (з 12 портретами, 13 картинами).
121—123. **Кобилянська О.,** Земля І, повість.
124—126. **Кобилянська О.,** Земля II, повість.
127—128. **Шов Б.,** Цезар і Клеопатра. Історія.
129. **Вовчок М.,** Не до пари. Два сини й иньші
130—134. **Маковей,** Заліссє, повість.
135—140. **Кониський,** У гостях добре, дома ліпше, м
141—142. **Федькович,** Довбуш, траґедия.
143—144. **Федьковича,** Оповідання.
145—146. **Гринюк,** Весняні вечері.
147. **Федькович,** Так вам треба, фарс.
148. **Федькович,** Як козам роги виправляють, ф в 1 дії.
149. **Шевченко Т.,** Музика, повість.
150. **Кропивницький М.,** По ревізії, комедія у
151. **Шевченко Т.,** Артист.
152—153. **Карпенко-Карий,** Бурлака, драма.
154. **Бобикевич О.,** Настоящі, комедія у 1 дії.
155—156. **Шевченко,** Гайдамаки, поема.
157. **Федькович,** Люба́—згуба, повість.

Дальші томики в друку

Кожний томик можна набути також в гарн картоновій оправі. Тоді коштує дороще о 20—

Гроші треба висилати напере

К. Г. РЕДЕР, тов. з обм. порукою в Ляйпцигу.

LU
T6295bur

583360
Tobilevich, Ivan Karpovich
Бурлака (Чабан).
[Transliterated: Burlaka.]

DATE

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET